

MOKSLO LIETUVA

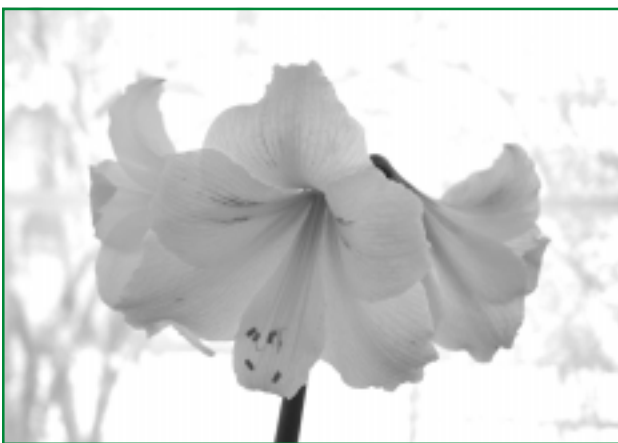
2006 m. kovo 9–22 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 5(339)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt



Sveikiname!

Pavasarinės gėlės, moterų ir merginų šypsenos, kaip niekada susirūpinę vyrų veidai – tai Kovo 8-oji, Tarptautinė moters diena. Kai kas šios šventės minėjime išvelgia sąsajas su buvusios sistemos realijomis, bet juk tai ne visa tiesa. Daugelyje pasaulio šalių ir tautų minima ši diena, sveikinamos moterys ir merginos, nes jose gal pirmiau negu gamtoje pajuntame artėjantį pavasarį ir gyvenimo pilnatvę.

Savo laikraščio skaitytojas – ir ištikimasis, ir tik priešokiais į rankas paimančias „Mokslo Lietuvą“ – sveikiname ir mes.

Šventės proga daugelio mūsų pokalbių dalyvės – būtent moterys. Tai prof. Sofija Kanopkaitė, mininti gražų jubiliejų (5 p.), prof. Elena Moncevičiūtė-Eringienė, su kuria kalbamės apie jos suformuluotą vėžio kilmės teoriją (2 p.). Tai daug metų žurnalistikai ir mokslo propagavimui atidavusi Teresė Kezienė, kuri pamėgino sustabdyti greitai bėgantį laiką savo knyga „Sustabdytos akimirkos“ (4–5 p.). Pagaliau tai ir dar viena plunksnos cecho atstovė Kornelija Jankauskaitė, kuri su mumis dalijasi prisiminimais (12–13 p.) apie nepamirštamąją prof. Mariją Gimbutienę; Kornelijai ne tik teko bendrauti su profesore, bet ir gyventi jos namuose. Apie visa tai skaitykite šiame laikraščio numeryje.

GYVA TRADICIJA DABARTYJE

Profesionaliosios tekstilės pradininko Lietuvoje, Vilniaus dailės akademijos garbės profesoriaus Antano Tamošaičio (1906–2005 m.) 100-osios gimimo metinės vasario 23 d. paminėtos jam pačiam nedalyvaujant. Kūrėjo dvasia iškeliavo į protėvių šalį praėjusią vasarą, o ilgos ligos išvargintas kūnas ilsisi Antakalnio kapinėse, kur dar anksčiau buvo supiltas ir jo žmonos Anastazijos Tamošaitienės (1910–1991 m.) kapo kauburys.

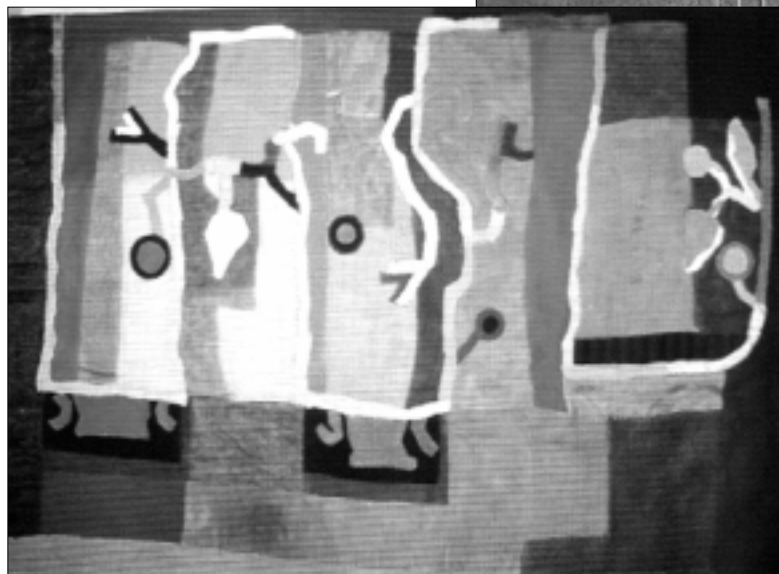
Vis dėlto pirmasis mūsų išsakytas teiginys prašyte prašosi esminio patikslinimo: fizine prasme A. Tamošaitis savo 100-mečio renginyje nedalyvavo, užtat dvasine prasme jo dalyvavimas visiems buvo akivaizdus ir neabejotinas. Savo sukurtais darbais, sukauptais ir Tėvynei paliktais tautodailės rinkiniais, pagaliau Vilniaus senamiestyje įsteigta Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija *Židiny*s, kurioje ir vyko renginys, A. Tamošaitis mums lieka gyvas tiek, kiek žmogus gali būti gyvas savo darbais ir siekiais.

Šis minėjimas – tai kartu ir galimybė patikrinti, kaip kūrėjo ir tautodailės puoselėtojo sodinti daigai toliau auga, veši, pagaliau

Prie staklių Rasuolė Dindaitė ir Violeta Gudaitė kuria audinius pagal Lietuvių tautodailės instituto išseivijoje remiamą projektą „Tautinių drabužių audimas pagal XIX–XX a. I pusės rinkinius“



Gedimino Zemlicko nuotraukos



Lauros Metelytės aplikacija lietuvių liaudies meno motyvais. 1996 m., vadovė e. prof. p. R. Sipavičiūtė

galima buvo išvysti, kaip kalasi nauji želmenys, pamąstyti, ko iš jų galima tikėtis ateityje. A. Tamošaičio 100-osios gimimo metinėms skirtas renginys tapo ir platesnio masto renginio – tuo pačiu metu vykusios konferencijos *Mano pasaulis: naujasis subjektyvumas dizaine* – dalimi. Šią konferenciją organizavo Britų taryba, Šiuolaikinis meno centras ir Vilniaus dailės akademija.

Nukelta į 8 p.

2 p.

ATRADUSI
SAVAJĮ
„NIUTONO
OBUOLĮ“

4-5, 16 p.

KAD MOKSLO
ŽMOGAUS
VARDAS
SKAMBĖTŲ

5 p.

PASTAČIUSI
MOKSLO PILI!

6 p.

KONKUREN-
CINGUMĄ DIDINS
MOKSLO ŽINIOS

7, 14 p.

PROFESORIUI
IGNUI KONČIUI
120

Elena Moncevičiūtė-Eringienė yra Vilniaus universiteto Onkologijos instituto profesorė konsultantė. Ji – viena iš tų labai retų mokslininkų, kurie gali teigti sukūrę naują mokslinę teoriją. Tai piktybinių navikų, t. y. vėžio atsiradimo teorija. Apie ją ir kalbamės su profesore.

Kaip laikosi teorija

Geriamoji Profesore, kaip laikosi Jūsų sukurta mokslinė vėžio kilmės teorija? Ar yra, kas ją aktualintu, o gal teorija, kaip ir visa, kas dabar yra gamtoje, snaudžia po sniego paklote? Nejudinama, neliečiama, netaikoma?

Iš dalies yra tiesos. Tačiau mane ką tik pasveikino JAV *San Francisco Edit* žurnalo direktorius Ph. D. Polas Krechmeris (Paul Krechmer). Jis teigia atidžiai perskaitęs mano straipsnį ir sveikina mane bei mano bendradarbius.

O kas girdėti Lietuvoje?

Lietuvoje mano propaguojamai teorijai 2005 m. dėmesio skyrė Vilniaus universiteto Onkologijos instituto laikraštis *Onkologo puslapiai*, vietos surado ir *Respublikos* laikraštis, sureagavęs į Oksforde leidžiamame žurnale *Medical Hypotheses* paskelbtą naują vėžio kilmės teoriją. Šių metų kovo mėn., pasibaigus Turino žiemos olimpinėms žaidynėms, Lietuvos televizijos laidoje *Negali būti*, vedamoje Rolando Maskoliūno, taip pat bus kalbama apie mano teoriją.

Nebūsiu originalus, jei paprašysiu trumpai apibūdinti šią mokslinę vėžio kilmės teoriją.

Tai universalus gamtos dėsnis, tiek pat universalus, kaip ir visuotinis Žemės traukos dėsnis, tik mano teorija orientuota į ląstelių lygį. Esmė tokia: kiekviena ląstelė siekia išgyventi ir prisitaiko prie įvairiausių sąlygų kaip ir visi gyvieji organizmai. Teorija grindžiama biologinio evoliucinio rezistentiškumo žalingiems veiksniams mechanizmais. Suaktyvinti atsparumo genai tampa kancerogenezės proceso svarbiausia varomąja jėga. Vėžys ir yra viena iš tų prisitaikymo prie aplinkos atmainų. Kenksmingoje aplinkoje ląstelė mėgina prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų. Ląstelėje vykstantys genetiniai pakitimai yra antrinis mechaniz-

Atradusi savąjį „Niutono obuolį“

mas, kuris atspindi supaprastėjimo procesus ląstelės vidinėje terpėje. Ląstelė išgyvena, bet pakinta – tampa vėžine ląstele.

Ląstelei „svarbu“, kad dėl tokio jos prisitaikymo pasirašomas mirties nuosprendis organizmui?

Ląstelei „svarbu“ išsaugoti savo genetinį kodą, savo dukterines ląsteles. Organizmas žūva, jei nežūtų, vėžio ląstelės dauginęsi be galo.

Kas pasikeičia vėžinėje ląstelėje, kad ji išliktų pasikeitusioje aplinkoje?

Ląstelės prisitaiko ir išlieka, nes supaprastėja. Jūs pats *Mokslo Lietuvoje* esate rašęs, kad vėžinė ląstelė tarsi grįžta evoliucijos laiptais atgal. Kitaip tariant, prisitaikusi prie kenksmingos aplinkos, vėžinė virtusi ląstelė tampa daug primityvesnė, įgyja pirminių ląstelių savybių, t. y. bakterijų ar jų rezistentiškų žalojimui formų, kurios gyvena laisvojoje terpėje.

Laisvojoje terpėje, vadinasi, ne organizme?

Kaip tik gyvena ir organizme, bet jos jau nebeklauso organizmo augimą reguliuojančio mechanizmo. Ši parazitinė ląstelė tampa labai „savarankiška“. Toks jos „privalumas“, jei turime mintyje gebėjimą prisitaikyti. Vėžinės ląstelės išsekina organizmą, nes maitinasi normalioms ląstelėms reikalingomis medžiagomis.

Be atsparumo genų gyvybė Žemėje neišliktų

Paradoksas: žmonijai vėžinės ligos – tai tarsi Dievo botagas organizmui. Ląstelės požiūriu tai joks botagas – tiesiog galimybė išlikti. Tačiau už išlikimo galimybės ląstelė „sumoka“ atitinkamą kainą: tampa vėžine ląstele. Taip prisitaiko prie kenksmingos ir jai pavojingos aplinkos, perteikia dukterinėms ląstelėms savo turimą pakitusią informaciją ir pratęsia gyvavimą.

Visai teisingai. Be šito dėsninumo – atsparumo genų, jų baltymų, atsparumo mechanizmo – Žemėje negalėtų gyvuoti jokia gyvybė. Turi



Naujosios vėžio kilmės teorijos kūrėja prof. Elena Moncevičiūtė-Eringienė

išlikti ląstelės homeostazė. Jei negalės išlikti – žus. Atsparumas yra natūralus ir įgytas, kai veikia įvairūs žalingi veiksniai. Taip vystėsi gyvybė Žemėje. Įgytas rezistentiškumas formuojasi tada, kai organizmas nepajėgia atkurti įgimtą programą ląstelei išgyventi – DNR (deoksiribonukleino rūgšties – svarbiausios geninės medžiagos, nuo kurios priklauso paveldimumas).

Prisiminkime tuos žalingus veiksnius, prie kurių tenka taikytis ląstelei.

Jų labai daug. Tai kancerogeniniai veiksniai: įvairios cheminės medžiagos, kenksmingos spinduliuotės padariniai bei virusai, kitokios infekcijos, nudegimai ir kita. Nustatyta, kad vėžį gali sukelti net distiliuotas vanduo ir gliukozė, įvairūs fiziniai žalojimai. R. Virchovas (Virchow) XIX a. teigė, kad net mikrotraumos, maži sužalojimai gali sukelti vėžį. Ląstelės atsparumas ir yra pirmasis vėžio vystymosi mechanizmas – atsparumas žalingiems veiksniams. Dabar mokslininkai atlieka genetinę paiešką – tiria antrinį mechanizmą, kai ląstelė prisitaiko išgyventi.

Kas vyksta prisitaikančioje ląstelėje, kokie procesai ir pakitimai?

Ląstelė tampa atspari žalingiems veiksniams, jei „įstengia“ už savo ribų išpumpuoti visas žalingas medžiagas. Tie mechanizmai yra ir kiekvienoje normalioje ląstelėje, bet jie veikia silpnai, tiek, kiek ląstelei reikia išgyventi. Tačiau ląstelę žalojant koku nors veiksniumi, tie mechanizmai ima veikti daug stipriau, stengdamiesi pašalinti kenksmingas medžiagas.

Tad kaip turėtume vertinti tokį ląstelės apsisaugojimo mechanizmą? Kaip teigiamą ar neigiamą reiškinį?

Biologiškai vertinant tai yra teigiamas fenomenas: ląstelė siekia išgyventi.

Tačiau ji sunaikina organizmą. Biologiškai vertinant juk ir organizmas

turi gal net didesnę „teisę“ išgyventi, nes yra sudėtingesnis evoliucijos darinys.

Juk ir musė bėga nuo mirties. Kiekvienai gyvybės formai tarsi iš aukščiau įdiegta – išlikti. Žinoma, tai vyksta daugeliu atveju nesąmoningai, nes kalbame apie nemąstančias ląsteles. Tai gyvybės raidos dėsnis, toli gražu ne atsitiktinis dalykas, ne gamtos klaida. Kartu tai ir civilizacijos sąžalios: kuo daugiau teršime, žalosime aplinką, tuo labiau daugės vėžinių ligų. Nustatyta, kad sergančiųjų vėžiu įvairiuose kraštuose kasmet daugėja 1,5–2 procentais. Protaujanti būtybė – žmogus – šitai turėtų suprasti.

Už kiekvieną civilizacijos laimėjimą tenka mokėti. Vėžinės ligos – tai žmonijos užmokestis už tariamas pergales prieš gamtą.

Civilizacijos nesustabdys, bet vėžio profilaktika kovoja su beato-dairiškais žmonijos „laimėjimų“ padariniais.

Tarp žalingų veiksnių nepaminėjote psichologinių, socialinių veiksnių. Dabartinėmis sąlygomis žmogaus gyvenimas nesaugus, neužtikrintas dėl savo ir šeimos ateities, jį nuolat lydi psichologiniai stresai.

Tai lėtiniai stresai. Kalbama, kad nestiprūs stresai reikalingi, nes skatina žmogų aktyviau veikti. Tačiau pernelyg stiprūs stresai kenksmingi. Ląstelių lygmeniu taip pat kalbama apie stresus – oksidacinius stresus. Kai į ląstelę patenka žalingų medžiagų, jos sukuria žalingą terpę, ląstelė turi nukensminti ir pašalinti tas žalingas medžiagas, jas išpumpuoti. Ląstelė iš rezistentiškumo genų baltymų savo membranoje sudaro kanalėlius, per kuriuos ir pumpuoja lauk kenksmingas medžiagas. Kartu sukelia, pažadina „snaudžiančias“ evoliucines jėgas. Ląstelės labai diferencijuotos, ir jose tarsi pažadinama, sukeliama ligi tol „snaudusi“ informacija – onkogenų veikla. „Atbu-

dė“ onkogenai pradeda veikti kartu su rezistentiškumo (atsparumo) genais. Onkogenai skatina begalinį dauginimąsi, nes ląstelė nebeklauso organizmo reguliuojančių mechanizmų.

Ląstelė siekdama išlikti turėjo „pasinaudoti“ mechanizmais, kurie formavosi gyvojoje gamtoje nuo pat evoliucijos pradžios prieš 4,5 mlrd. metų. Pirmiausia turėjo mintyje rezistentiškumo genų formavimąsi. Jie susiformavo pačiuose paprasčiausiuose biologiniuose dariniuose – mikroorganizmuose, iš bakterijų perėjo į grybelius, bestuburius, vandenų gyvūnus, pagaliau žinduolius, vadinasi, ir į žmogų. Nustatyta, kad ir žmogus turi tuos pačius rezistentiškumo genus, kurie susiformavo primityviausiuose biologiniuose dariniuose. Nuo tų genų priklauso ląstelės atsparumas, rezistentiškumas, juose slypi informacija, sauganti ląsteles nuo žūties lėtai veikiant žalingiems veiksniams.

Medical Hypotheses žurnalo redakcija prieš spausdindama mano straipsnį paprašė pateikti naująją teoriją irodančių ir jai prieštaraujančių argumentų. Straipsnio pabaigoje šie argumentai išvardyti, jų pateikiau bene 20. Argumentai paskelbti ir mano monografijoje *Vėžys – lėtiniam žalojimui atsparių ląstelių evoliucinė atmaina*, taip pat žurnale *Medicina* ir Romoje leidžiamame žurnale *Experimental and Clinical Cancer Research*.

Koks argumentų santykis „už“ Jūsų teoriją ir „prieš“ ją?

Argumentų „prieš“ nėra. Šį teiginį paskelbė ir minėtas žurnalas *Medical Hypotheses*. Tiesa, kai kurie autoriai mano teoriją prieš kelerius metus buvo linkę vadinti hipoteze, bet jų nebuvo daug. Turiu pasakyti, kad iš savo oponentų už šią teoriją per kuprą nesu daug gavusi. Viskas vyksta labai sklandžiai.

Kaip buvo sukurta teorija

Kaip išrutuliojote šią teoriją? Juk taip nebūna, kad žmogus, panorėjęs atsistęstų ir suformuluotų teoriją.

Ši teorija yra dviejų mano disertacijų rezultatas. Pirmoji, tuometinė mokslų kandidato disertacija buvo skirta bakterijų rezistentiškumui antibiotikams. Mano monografijoje yra 1954 m. nuotrauka, kurioje sėdžiu prie mikroskopo, žiūriu į objektyvinį stikluoką su antibiotikams rezistentiškų bakterijų preparatu ir mąstau apie svarbiausią biologinį fenomeną. Ši nuotrauka spausdinta ir *Švyturio* žurnale. Tada buvau aspirantė, Eksperimentinės medicinos instituto mikrobiologė. Todėl ir perėjau į onkologijos sritį, ėmiau tyrinėti vėžinių ląstelių atsparumą žalojimui. Man kilo idėja, kad tas pats dėsninumas, ląstelių rezistentiškumas, kuris galioja bakterijoms, nėra išskirtinis, jis turi tikti ir onkologijoje. Kalbu apie ląstelių atsparumą žalojimui, ne tik kancerogenams, bet ir chemoterapiniams preparatams. Jei gū vėžines ląsteles veiksmo cheminiais preparatais, jos tampa atsparios tam poveikiui. Ląstelės dažniausiai prisitaiko prie vaistų, ir jie nebepeveda. Iš pradžių daugiau ar mažiau padeda, prislopina jų dauginimąsi, bet tik laikinai. Paskui jos, taps atsparios ima dar greičiau dauginis. A. Spyras (Spiers) teigia, kad daugelis navikų, kurie 90 proc. mirtini savo šeiminiams, reliatyviai yra rezistentiški citotoksiniams vaistams.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas



Pradėjusi savarankišką mokslo darbą, Elena Moncevičiūtė-Eringienė ėmė formuluoti originalią vėžio kilmės evoliucinio rezistentiškumo koncepciją (1954 m.)

Praeities klaidos turi būti ištaisytos (3)

Pradžia Nr. 3

Sausio 13-osios išvakarėse, minint Laisvės gynimo 15-ąsias metines, Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salėje vyko apskritojo stalo diskusija „Šešiasdešimt metų po Potsdamo. Tęsiame pasakojimą apie renginį ir jame išsakytas mintis.“

Kas tapo laimėtoju

Potsdamo konferencijoje Josifas Stalinas pasiekė savo tikslą: TSRS išvirtino Baltijos jūroje (gavo neužšalčius Karaliaučiaus ir Klaipėdos uostus) ir Tolimuosiuose Rytuose. Tačiau jam nepavyko pasiekti kito – gerai užmaskuoto tikslo: per Jugoslaviją gauti priėjimą prie Viduržemio jūros.

Vertinant visumą akivaizdu, kad Potsdamo konferencijoje tik Sovietų Sąjunga tapo laimėtoja – Didžioji Britanija (jos interesams atstovavo Vinstonas Čerčilis ir Klementas Etlis) ir JAV (atstovavo prezidentai Franklynas Ruzveltas ir Haris Trumenas) akivaizdžiai pralaimėjo. V. Čerčilis siekė atkurti stiprią Lenkiją kaip užkardą Sovietų Sąjungos ekspansijai į Vakarų, bet Lenkija, kaip ir Čekoslovakija, tapo Sovietų Sąjungos satelitu. H. Trumenas nuolaidžiavo J. Stalinui, siekdamas užsitikrinti karinę sąjungininkę tebesitęsiančiame JAV kare su Japonija, bet to sąjungininko visai neprireikė, nes Japonija kapituliavo, kai JAV numetė dvi atominės bombas į Hirosimą ir Nagasakį.

Potsdamo derybose nei britai, nei amerikiečiai Rytprūsių byloje „lietuviška korta“ nepasinaudojo, apie kurios buvimą, matyt, nenučiuokė; turint mintyje tai, kad JAV niekada nebuvo pripažinusios Lietuvos prijungimo prie SSRS fakto. Rytprūsiams buvo padalyti tarp Sovietų Sąjungos (trečdalis teritorijos) ir Lenkijos (beveik du trečdaliai). Sąjungininkams ne motais buvo vietos gyventojai, kurių didelė dalis buvo lietuvininkai, t. y., šio krašto autochtonai.

Buvo pasirengę ne gintis, bet pulti

Kaip visa tai galėjo įvykti? Šis klausimas šiandien kyla svarstant



Užsienio valstybių ambasadoriai ir diplomatai bei Lietuvos Respublikos Seimo nariai konferencijoje „Šešiasdešimt metų po Potsdamo“

Potsdamo konferencijos padarinius. Nejaukumo jausmas kyla pirmiausia Vakarų valstybių politikams, politologams, taip pat aukščiausio rango valstybių veikėjams ir vadovams. Kaip atsitiko, kad 50-čiai metų kopusė Europos buvo atiduota tironiškiausiai ir nežmoniškiausiai režimui, koks tuo metu buvo Europoje ir dar gerai suvokiant būsimus padarinius?

Vakaruose vis dar laikomasi mitu, kad Antrajame pasauliniame kare nugalėjo teisieji: gėris nugalėjo absoliutų blogį – vokiškąjį ir itališkąjį nacizmą bei japoniškąjį militarizmą. Stalinizmą tapatinti su gėriu ar istoriniu teisumu gali nebent visiškai politikos apakėlis arba vertintojas, turintis ypatingų tikslų.

1941-ųjų birželis. Vienu iš daugelio Antrojo pasaulinio karo mitų buvo norima įteigti, kad Sovietų Sąjunga buvo nepasirengusi kariniams veiksams ir nacistinės Vokietijos buvo užpulta klasingai. Dėl klastos galima sutikti, bet šiuo atveju neprošal prisiminti lietuvišką priežodį: nekask duobės kitam, nes pats įkrisi. Būtent taip atsitiko Sovietų Sąjungai. Karo veiksams ji buvo pasirengusi kaip nė viena kita valstybė, bet ne gynybiniais, o puolamiesiems veiksams. Vokietija prieš Raudonąją armiją Ukrainoje ir Moldavijoje turėjo 799 tankus, ir nė vieno sunkiojo ar su dyzeliniu varikliu. Sovietų dispozicijoje ten buvo 8069 tankai, kai gynybai karo ekspertų skaičiavimu būtų pakakę 266 tankų. Kad Stalino sutelkta kariuomenė buvo pa-

rengta netikėtam smūgiui prieš sąjungininkę Vokietiją rodo ir tas faktas, jog sovietai jau buvo spėję nuimti visas gynybines užtvanas ir išvalę minų laukus.

Karo analitikai pastebi to meto Vokietijos pažeidžiamumą: terekėjo Raudonajai armijai per Besarabiją pulti ir užimti Rumuniją, ir Vokietija būtų buvusi atkirsta nuo Rumunijos naftos telkinių. Vartodama vien sintetinį kurą, Vokietija vargu ar galėtų laimėti karą. Priminsime, kad nuo 1939 m. rugsėjo 3 d. Didžioji Britanija ir Prancūzija kariavo su Vokietija, bet Stalinas Baltijos jūros laivyno pajėgoms neblokavo Švedijos uostų, iš kurių metalas buvo tiekiamas Vokietijos tankų ir aviacijos gamykloms. Priešingai: geležinkelių ištisi ešelonai judėjo iš Sovietų Sąjungos į Vokietiją, vežė sąjungininkę strategiškai būtinas žaliavas. Šitai tęsėsi kone iki 1941 m. birželio 22-osios...

Pasakysime dar daugiau. Sovietai darė viską, kad užmigdytų savo sąjungininkų vokiečių budrumą: paleido dalį karininkų atostogauti, Baltarusijos ir Ukrainos ypatingųjų karo apygardų kariuomenę iš karininkų išvedė į vasaros stovyklas. Pagaliau tas faktas, kad Baltarusijoje buvo sutelkta kelios dešimtys tūkstančių geležinkelininkų, yra labai iškalbingas: sovietai rengėsi karo veiksams, ir ne Sovietų Sąjungos teritorijoje, bet Vakarų Europoje. Slapčiausiu būdu buvo rengiamasi didžiulei karinei operacijai, kuri turėjo prasidėti 1941 m. liepos 12-ąją. Rusai norėjo smogti savo sąjungi-

tinkei Vokietijai, bet prieš tai darė viską, kad kariaujančios (tiesa, daugiausia jūrų karą) Vokietija ir Didžioji Britanija viena kitą kuo labiau nualintų. Štai tada J. Stalino tankai lengvai pajudėtų per Europą ir nesutiktų didesnio pasipriešinimo, o sovietų geležinkelininkai praplattų Vakarų šalių geležinkelių bėgius, kurie kaip žinome, skyrėsi savo pločiu. Geležinkeliais buvo numatyta permesi kariuomenę ir gin-



Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas ir konferencijos iniciatorius Kovo 11-osios Akto signataras Emanuelis Zingeris

kluo, tad reikėjo pasirūpinti, kad pasienyje nereikėtų keisti garvežių ir vagonų ratų.

Štai kodėl sovietai visais įmanomais ir labai įtikinamais būdais imitavo savo taikingumą ir įsipareigojimą sąjungininkams kuo tiksliausiai vykdyti. Vis dėlto Hitleris pergudravo Staliną. Preventyvinu kariniu smūgiu 1941 m. birželio 22-ąją vienas klastūnas išardė kito planus. Stalinui nepavyko lengvai užimti Europą.

Baltijos šalys tebuvo mainoma korta

Visa tai žinant, labai įdomu ir naudinga pasiklausyti politologų ir politikų šių procesų vertinimų jau po pergalės prieš nacistinę Vokietiją. Vilniaus konferencijoje Tartu universitetui atstovavęs prof. Paulas Goublas (Paul Goble), buvęs JAV Valstybės departamento atsakingas pareigūnas, trumpoje remarkoje atkreipė dėmesį į labai aktyvius sovietų žvalgybinių struktūrų veiksmus XX a. ketvirtąjį dešimtmetį. Kartu kalbėtojas pripažino, kad ne viskas iš tos veiklos ir šiandien žinoma. Antai Didžiosios Britanijos vyriausybė išsiaiškina: Antrąjį pasaulinį karą buvo įmanoma baigti taip, kad Bal-

tijos šalys būtų tapusios laisvos, t. y. būtų atkurtas jų prieš karą turėtas nepriklausomų valstybių statusas. Tačiau Baltijos valstybės buvo paliktos vienos, jų tolesnis likimas Vakarams nerūpėjo. P. Goublas priminė, kad Baltijos regionas buvo labiau britų, o ne JAV interesų sfera. Sovietų žvalgybos agentai buvo prasiškę į Didžiosios Britanijos valstybines struktūras ir net į vyriausybę, tad apie kokią nors pagalbą Baltijos šalims kalbėti sunku. JAV taip pat apsiribojo pareiškimais.

Istorinis teisingumas turi būti atkurtas

Kad konferencijos dalyviai nebuvo tik pasyvūs pranešimų klausytojai, rodo ir užduodami klausimai. Vienas iš jų (neprisistačiusio klausėjo) skambėjo taip: kaip pasauliniu mastu bus taisomos Potsdamo konferencijos klaidos? Juk dar V. Lenino laikais Sovietų Rusija buvo pripažinusi, kad Lietuvos istorinės ir etninės ribos eina ligi Naručio ežero dabartinės Baltarusijos teritorijoje, o Lenkijos teritorijoje Seinai, Suvalkai, Punkskas – nuo seno istorinės Lietuvos žemės. Tas pats pasakytina apie Mažosios Lietuvos teritoriją, kuri šiuo metu administruojama Rusijos



Pertraukos metu: dr. Arvydas Anušauskas, Maskvos socialinių mokslų universiteto profesorius Borisas Sokolovas ir konferencijos svečias

Nukelta į 11 p.

Pradžia 2005 m. Nr. 21

Žurnalistė Teresė Kezienė, knygos *Sustabdytos akimirkos* autorė, pasakoja apie tą metą, kai jai teko rašyti apie Lietuvos mokslininkų laimėjimus, propaguoti mokslą. Rašinius apie mokslo žmones sudėjusi į vieną knygą labai didelio dėmesio nepatyrė. Nejučia, kad šis jos darbas kam nors be jos pačios būtų įdomus ir reikalingas. Kas atsitiko mūsų visuomenei, jeigu net ir jos pačios reikalai visiškai nerūpi?

Propagavo mokslą ir mokslininkus

Gerbiama Teresė, būtų įdomu kiek išsamiau susipažinti su Jūsų darbo patirtimi propaguojant mokslą ir mokslininkus. Kaip tais laikais būdavo mėgstama sakyti: susipažinti su Jūsų darbo laboratorija.

Kadangi *Tiesos* laikraščio redakcijoje dirbau mokyklų ir mokslo skyriuje, tad stengdavau ieškoti kiekvienos srities mokslo ištakų. Jeigu tos ištakos būdavo sietinos su kita šalimi, stengdavau jas užkliudyti ir ateiti iki mūsų laikų ir Lietuvos, konkretaus dirbančio mokslininko.

Suprantu, tačiau ar nesusidurdavote su štai tokiu sunkumu. Lietuva per Vilniaus universitetą, veikusį iki 1832 metų, per Katalikų bažnyčią, pagaliau per jėzuitų judėjimą buvo integruota į Vakarų Europos mokslo ir kultūrinio gyvenimo procesus. Tačiau Vilniaus universiteto uždarymas rodė, kad carizmas daugiau nelinkęs taikstytis su tolesne Lietuvos lotynizacija, ryšiais su katalikiškąja Vakarų kultūra. Dar giliau ši atplėšimo nuo Vakarų politika buvo vykdoma sovietmečiu. Rašiusiems apie mokslą sovietmečiu, taigi ir Jums, teko susidurti su reikalavimu rašyti ne apie slogią feodalinę praeitį, bet apie puikią dabartį. Nebuvo toleruojamas dėmesys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijai, tuo labiau nepriklausomos Lietuvos laikams tarpukaryje. Vadinasi, buvo prarastas gilus, esminis mūsų mokslo ir kultūros klotas. Kaip sukotės?

Apie daugelio mokslų ištakas buvo skatinama pradėti kalbėti nuo rusų išradėjų ar mokslininkų, pavyzdžiui, nuo Konstantino Ciolkovskio, jeigu buvo kalbama apie raketas, kosmosą ar panašius dalykus. Bet man pačiai to didelio ideologinio spaudimo pajusti beveik neteko, turėjau pakankamai laisvės. Mokslo žmonės gana sąžiningi ir nelinkę nukrypti nuo tiesos. Pagaliau rėmėmės literatūros duomenimis, su kuriais taip pat buvo sunku ginčytis. Nepažinau, kad man kada nors būtų kilę kliūčių rašant apie fermentus ar puslaidininkus. Suprantama, ne visuose rašiniuose kryptdavau į istoriją.

Ar tekdavo balansuoti tarp humanitarinių, tikslinių, medicinos mokslų?

Redakcijoje buvo kultūros skyrius, kuriam priklausė rūpintis humanitariniais mokslais. Pagaliau tai sričiai buvo skirtas savaitraštis *Literatūra ir menas*, žurnalas *Kultūros barai*. Man teko daugiau „klimpti“ į matematiką, fiziką, biologiją, biochemiją, chemiją. Kai rašiau apie žymiąją chemikę Oną Galdikienę, kartu teko kalbėti ir apie tuometinį Lietuvos mokslų akademijos prezidentą akad. Juozą Matulį, vieną šio mokslo kūrėjų ir globėjų Lietuvoje. Jo pastangomis buvo kuriamas Chemijos ir cheminės technologijos (dabar Chemijos) institutas.

Kad mokslo žmogaus vardas skambėtų (2)

Tekdavo rengti pokalbius su akad. J. Matuliu?

Nenoriu girtis, bet kai paskambindavau J. Matuliui, jis man niekada neatšakydavo. Sklido kalbos, kad žurnalistams iki Mokslų akademijos prezidento sunku prasibrauti, bet man jis niekada nėra pasakęs, kad neturi laiko. Gal tai priklausė ir nuo ryšio – pasisekė ji užmegzti ar ne, patenkintas rašinio herojus apie jį paskelbtu straipsniu, o gal ne visai.

Atstovavote „Tiesai“, tuometiniam oficiozui. J. Matulis šitai suprato...

Nemanau, kad lėmė *Tiesos* statusas. Gydytoja prof. Dalia Tamulevičiūtė nė vienam žurnalistui nebuvo davusi interviu, o man kreipiantis, visada sutikdavo. Buvo toks atvejis. Vieną gražią jos nuotrauką fotografas ar žurnalistas atsiuntė į *Tiesos* redakciją, ir ji buvo išspausdinta. D. Tamulevičiūtė tos nuotraukos autoriui paskambino ir pasakė: *Kaip nepasiklausęs drįsai spausdinti mano nuotrauką? Daugiau į mane nesikreipk...* Dėl ko išsėdė – man paslaptis. Gal manė, kad ją tik mokslas turi reprezentuoti?

Kaip patartumėte elgtis žurnalistams, prieš dedant žmogaus nuotrauką į spaudą?

Nėra paprasta atsakyti. Dabartinė etika lyg ir reikalauja žmogaus atsisukti, ar jis nori, kad jo nuotrauka būtų dedama į spaudą. Mūsų laikais tokių reikalavimų nebuvo, mes nieko neklausdavome.

Moterys – labai opi materija. Kad ir kokias gražias dėmesis ir laikraštį, vis tiek išgirsti: „Is kur mane tokią baisią ištraukėte“? O Jūs ar jausdavote skirtumą, bendraudama su moterimis ir vyrais?

Man atrodo, kad daugiausia tai priklausė nuo mąstymo. Jeigu moteris savarankiška, ji „prasimuša“, nors ne iš vienos esu girdėjusi, kad joms reikia nuveikti daugiau už vyrus. Tada bus pripažintos. Tarkime, archeologė Rimutė Rimantienė buvo labai pripažinta, autoritetinga, tačiau tarp chemikų O. Galdikienė buvo vienintelė, sugebėjusi kiek daugiau prasiskinti sau kelią tarp garsiųjų vyrų. Ko gero, jai padėjo tai, kad visa chemikų laida atėjo pas J. Matulį ir ten liko, atrado savo vietą moksle. Ji taip aiškino: atsidūriau ant bangos, kuri mane nešė.

Prie mokslo knygų traukė paslaptis jėga

Kaip rinkdavotės savo straipsnių temas?

Toli gražu ne su visais mokslo žmonėmis man teko bendrauti, negali visko aprėpti. Net nežinau, kaip paaiškinti, kodėl vienos temos nusišvėrė, o prie kitos rankos ir nekylo. Beveik tikiu atsitiktinumu. Mano vyras stebėdavosi: einam prospektu, užeinam į *Mokslo* knygyną. Kadangi prekių parduotuvėse nebūdavo, tai vaikščiodavome į knygynus. Be knygos neišsėdavome. Pavartau – įdomu: yra mokslo istorijos dalykų, Rusijos mokslo laimėjimų... Po savaitės, žiūrėk, Vilniuje vyksta koks nors pasitarimas, konferencija, ir ten man



Tarnauti žmogui – šis principas puikų gydytoją prof. Praną Norkūną atvedė į šiandieną

dažnai praverčia ką tik nusipirkta knyga. Jausdavau šiek tiek pasirengusi, bent pavarčiusi vieną ar kitą knygą. Mane prie tų knygų traukdavo paslaptis jėga, tarsi kas tempė už rankos.

Apskritai susitikimams su mokslo žmonėmis rengdavau labai rimtai, peržiūrėdavau kai kurias disertacijas. Ne visus „įkšdavau“. Gydytojo Antano Sučilos disertaciją visą perskaičiau, nes ji buvo kaip romanas – aprašyti sudėtingiausi gydymo atvejai. Prieš eidama susitikti su akad. Algirdu Žukausku, prisimenu, ir jo darbų pasiskaičiau.

Ką ten žurnalistas gali suprasti apie šilumos pernešimo reiškinį formuliuojuose džiungles. Nebent pasiskaityti pačią darbo pradžią ir pabaigą. Formulynė lengva pasiklysti.

Formulynė – taip, bet kai ką atrasdavau iš žangos žodžių, kitų vietų – jau gali pradėti klausiti, o klausiamas A. Žukauskas pats atskleidavo savo darbų esmę. Sunkiausia būdavo su matematikais.

Prof. Jonas Kubilius mums duoda raktą į matematikos formuliuojuose grožį, lygindamas matematiką ir poeziją. Vadinasi, emocinio krūvio esama ir matematikoje.

Taip, rašiau ir apie J. Kubilių. Dabar leisdamas knygą susiejau abu Kubilių šeimos asmenis: atskirai buvau rašiusi apie Valeriją Kubilienę, buvusią *Aušros* siuvimo fabriko direktorę. Praėjus 10 metų rašiau apie matematiką tuometinį Vilniaus universiteto rektorių prof. Joną Kubilių. Rengiant knygą man atrodė gaila atskirti profesorių nuo žmonos, ir sudėjau juos į vieną rašinį *Gyvenimas po vienu stogu*.

Ar savo rašiniuose siekėte literatūriškumo? Tuose rašiniuose daug tiesioginės kalbos, aprašymų, taigi sunku būtų pavadinti interviu žanru. Tai apybraižos.

Knygai atrinkau apybraižas ir tik vieną kitą interviu. Iš pradžių nemaniau į knygą dėti interviu, bet pamaniau, kad norint pristatyti įvairias tyrinėjimo sritis, tarsi atsiranda duobių. Žinoma, savo knygoje nesistenčiau aprėpti visų mokslo sričių.

Jeigu pasistengtumėte aprėpti, tai gal būtų ir antra knyga?

Gal ir ne, jei kalbame apie mokslą. Galėčiau surinkti savo rašinius apie dailininkus, kitų specialybių žmones, nes šioje knygoje tenkinausi vien tik mokslu.

Po kiekvieno straipsniu ar interviu

yra parašymo metai. Tai labai gerai, nes skaitant išlaikoma konkretaus laiko nuotaka. Tik gaila, nenurodyta, kuriam laikraščio ar žurnale tas straipsnis buvo skelbtas. Bet aš jau priekabiauju.

Gal ir jūs tiesa. Man pačiai buvo malonu, kad rengiant knygą redaguoti beveik nereikėjo – net tais laikais ideologinių kliūčių nevarčiau.

Knyga pavadinta „Sustabdytos akimirkos“. V. Gėtės Faustas sakė: „Sustok, akimirka žavinga“! Kai rinkote knygai pavadinimą, galvojote apie Faustą?

Tuo metu apie Gėtę ar Faustą negalvojau. Tačiau knygoje laikas tarsi sustabdytas, nes pateikta tai, kas anuomet buvo. Tą ir turėjau galvoje rengdama knygą.

Ar Lietuvoje dar liko idealistų

Mokslinė veikla visais laikais buvo siejama su Tiesos pažinimu, vadinasi, aukščiausio lygmens idealizmu. Tačiau mūsų dienomis mokslininkas tampa tarsi verslininkas, bent jau jį stengiamasi tokiu padaryti. Ką apie tai manote?

Kai susipažinau su fiziko prof. Antano Žvirono, išstremto į Pečioros lagerius, šeima, pamaniau: kur dabar mūsų idealizmas? Šitiek iškankintas Sibire žmogus sako: *Jeigu galėčiau, praiečiau tuo pačiu keliu, nes buvau reikalingas tiems žmonėms, su kuriais teko būti tremtyje...* Ir graudu, ir kartu nesu-prantama. Aišku viena: mes visiškai praradome idealizmą, nėra kam tarnauti savo tautai, savo valstybei.

Kada ir kaip susipažinote su prof. A. Žvirono artimaisiais?

Buvo Sąjūdžio laikai. Apie Adolfiną Žvironienę daug žinojau, nes vyro sesuo dirbo Lietuvos mokslų akademijoje. Ji pasakodavo, kad kaip tik Lietuvos MA prezidento J. Matulio dėka A. Žvironienė išliko, nebuvo išstremta kaip jos vyras. Akademijos partinė organizacija A. Žvironienę akliai stebėjo ir vis duodavo atsakingų užduočių, pavyzdžiui, agituoti žmones eiti į rinkimus. Užkraudavo pareigą, ir moteriai tekdavo agituoti.

A. Žvironienės dukra Vida Žvironaitė tuop mokslų daktare, profesore. Nuostabi šeima, išsaugojo tėvo laiškus. Juk daugelis mūsų plėšydavo laiškus, bijodavo palikti įkalčius. Vien palaikyti ryšį su tremtiniais ir kalniniais buvo pavojinga. Kiek žinau, viena dukra norėjo parengti ir išleisti A. Žvirono laiškus. Ši dukra mėgino aplankyti tėvą lageryje, peršalo ir prarado sveikatą, buvo įsikūrusi Užpaliuose.



Baigęs mokslus Maskvoje ir įgijęs mokslų kandidato laipsnį, Juozas Kulys grįžo į Vilnių ir nėrė į fermentų tyrinėjimo gilumas. Praėjusio amžiaus septintais dešimtmečiais ėjo į pabaigą...



Žurnalistė Teresė Kezienė

Medikai – kitos rūšies mokslininkai ir žmonės

Knygoje medikai išskirti į atskirą skyrių. Tiesa, tarp medikų atsidūrė ir fizikas Aloyzas Sakalas.

A. Sakalas dirbo su kardiologais ir kitų krypcių medikais – su mediku prof. Juozu Rugieniumi ir Vida Žvironaite, už naują prieširdžių laidumų sutrikimų ir širdies aritmijų diagnostikos būdą visiems trims jiems išduotas išradimo liudijimas.

Vis dėlto medikai gana smarkiai skiriasi nuo kitų mokslų atstovų – jie kitokie. Čia nenorėčiau diskutuoti su tais skaitytojais, kurie mėgintų teigti, kad medicina – tai ne visai mokslas, tai gal net šiek tiek menas...

Žinoma, kad tai visai skirtinga veiklos rūšis, ir pati veiklos specifika medikus padaro kitokius. Fizikai čiupinėja daiktą, negyvą materiją, o medikai visą laiką turi reikalų su žmogumi. Žymusis kardiochirurgas prof. Algimantas Marcinkevičius sakydavo: *Nesąmonė, kad mums reikia rašyti disertacijas. Rašydamas disertaciją chirurgas dešimčiai metų išeina iš aktyvios chirurginės veiklos, o jam reikia operuoti. Mums laipsnis ir vardas turi būti teikiamas už operacijas...*

Meno žmonėms profesoriaus vardas juk yra ir teikiamas už tai, kad jie studentus moko meno. Šis principas gal tiktų ir medikams, tik visa bėda, kad imtų piktnaudžiauti.

(Juokiasi). Matote, kai gydytojas garsus, tai garsas apie jį plačiai sklinda. Taip pat garsas eina ir apie mediką, kurio kišenė didelė. Visi tą žino.

Jums teko su tuo susidurti?

Ir net labai skaudžiai. Kartą teko atsidurti ligoninėje. Tada pamaniau, kad gydytojas taip elgtis neturėtų. Vienas dalykas, kai bendrauji kaip žurnalistas, ir visai kitas, kai tampi ligoniu ir dar esi pensininkas. Visai kitokie santykiai.

Bizūnas ar švelnus žodis

Šioje knygoje nėra kritiškų straipsnių ar, kaip anais laikais buvo sakoma, negerovių kėlimo. Gal kritiškųjų rašinių nesiryžote traukti į knygą?

Kritiškų ir nesu rašiusi – tik

teigiamus. Redakcijoje kasdien vykdamo pasitarimas ir būdavo klausiami: kas turi kritiškos medžiagos? Kritika buvo pageidaujama. Man atrodė, kad geras žodis padaro gyvenimą gražesni.

Vertinote daktariškai.

Taip. Redakcijoje su vyru Aleksandru ir buvome du tokie kvailėliai, kurie ieškojo gerų pavyzdžių. Vyras kaimuose ieškojo gražių sodybų, tvarkingų ūkių ir juos garsino, aš ieškojau žmonių, kurie visiems mums galėtų būti pavyzdžiai.

Žinia, gyvenime visada būna tam tikros apsuptys, kitų žmonių nepasitenkinimo, pagaliau pasitaiko ir klaidų, žmogaus egoizmo. Nė vienas nesame šventuolis. Bet aš tų žmogiškų silpnųjų nesistengiau aprašinėti.

Gal tai savos rūšies mokslininkų ir medikų bendruomenės gražinimas?

Nemanau. Rašiau apie tų žmonių mokslinę veiklą, darbo rezultatus. Kodėl žmogaus nepagirti už nuveiktus darbus, neišryškinti jo gerųjų savybių?

Su juo susitikti būdavo gera

Kai kurių aprašytųjų jau nebėra tarp gyvųjų, kad ir matematiko akad. Vytauto Statulevičiaus.

Buvo labai nuoširdus žmogus. Su juo susitikti būdavo gera. Rašyti – kitas dalykas, nes apie matematiką man būdavo sunku rašyti. Kai rašiau apie V. Statulevičių, jo tuo metu Lietuvoje nebuvo. Daug padėjo jo draugai, nes be bendradarbių žmogaus nepažinsi. Panašiai rašiau ir apie prof. Joną Kubilių – padėjo jo mokiniai.

Nepamirškite, kad mokslo temos *Tiesoje* nebuvo populiariausios, todėl kai kurie parašyti straipsniai galėdavo išgulti po pusę metų. Populiariausios sritys buvo žemės ūkis, partijos gyvenimas, pramonė. Tačiau jeigu mokslininkui būdavo suteikta TSRS valstybinė premija, jam tuoj pat reikėdavo skirti straipsnį.

Ar ilgai rašydavote straipsnį apie mokslininką?

Apie V. Statulevičių rašiau gal savaite: kol surinkau medžiagą, parašiau. Kai nereikėdavo skubėti, galėjau padirbėti ilgiau, pasėdėti bibliotekoje, pasidomėti, kas apie tą mokslininką parašyta kitų. Kartais vieno susitikimo su mokslininku būdavo per maža.

Vėliau, paskutiniaisiais darbo *Tiesoje* metais jau turėjome diktofonus, tai ir rinkti medžiagą, kalbinti straipsnių herojus būdavo lengviau, nes pasikliauti vien atmintimi ne visada pavykdavo. Todėl pasitaikydavo, kad kai kuriuos straipsnius parašydavau tik per mėnesį.

Beje, vienu metu mums būdavo draudžiama atidavinėti savo „protą“ kitiems laikraščiams. Nebent slapta parašydavome kitiems leidiniams. Tada pasirašydavome slapyvardžiais. Stengdavomės nepažeisti redakcijos reikalavimų, o man tai buvo ypač svarbu. Apskritai nelabai suprantu, kaip galėjau dirbti *Tiesoje*: nebuvo partijos narė, o mano tėvai – ištremti. Man regis, visa tai buvo žinoma, bet tylima. Tokie „sraigteliai“ gal buvo naudingi, nes stengdavosi gerai dirbti, neišsiokdavo. Kaip vėliau paaiškėjo, redakcijoje tokių žmonių buvo ir daugiau.

Kitokių lietuvių gal nelabai ir buvo?

Tarp kitko, kai buvo renkami specialistai Ignalinos atominėi elektrinei, norėta, kad būtų daugiau lietuvių. Kauno politechnikos institute buvo parengta grupė jaunų specialistų, bet, kiek man teko girdėti, beveik visų jų anketiniai duomenys neatitiko reikalavimų, nes kas nors iš artimų giminių buvo su „dėme“.

Nukelta į 16 p.

Pastačiusi mokslo pilį

Ko gero, joks kitas būdo bruožas mūsų nežavi taip, kaip žmogaus kuklumas, ypač jeigu žmogus ne iš užpečkio, bet visuomenėje matomas, pripažintas, daug pasiekęs. Tiesa, moksle pernelyg didelis kuklumas gali nebūti privalumas, nes geriausia dermė, kai žmogaus darbai ir pati asmenybė daro įspūdį aplinkiniams bei toli esantiems vertintojams. Prof. Sofijos Kanopkaitės kuklumas, nuoširdumas ir žmogiškasis paprastumas visiems, kurie ją pažįsta, nėra jokia paslaptis – tai akivaizdus faktas. Sunku vertinti, ar šios mūsų laikais jau išskirtinės savybės žymiai mūsų biochemikai nepakenkė siekiant mokslo aukštumų, nors sprendžiant iš mokslo laipsnių, vardų ir kitų pažinimo ženklų, likimas jai buvo palankus. Fizinį mokslų habilituota daktarė, nusipelnusi mokslo veikėja (1986 m.), trijų išradimų, kelių knygų ir daugiau kaip 300 mokslinių ir populiarių straipsnių autorė, Lietuvos mokslų akademijos narė korespondentė, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikė, ne vienus metus vadovavusi Lietuvos biochemikų draugijai... Vardyti būtų galima dar ilgai. Jau tas faktas, kad iš 140 Lietuvos MA narių tėra 10 moterų ir viena iš jų yra S. Kanopkaitė – daug pasako.

Tyliai ir nepastebėta tikriausiai būtų ir praėjusi ši svarbi profesorės gyvenimo data: bet laiku suskubo kolegos: kovo 3 d. Lietuvos MA bibliotekoje buvo atidaryta paroda Lietuvos MA n. koresp. Sofijai Kanopkaitėi – 80, o Akademijos Mažojoje salėje jubiliatė perskaitė pranešimą Lietuvos biochemija istorijos kontekste. Biblioteka spėjo parengti ir išleisti profesorės darbų bibliografijos rodyklę.

Kolegų neliko nepastebėta ir dar viena reikšminga prof. S. Kanopkaitės gyvenimo bei mokslinės veiklos data: šiemet sukanka 50 metų, kai jubiliatė Bacho biochemijos institute Maskvoje apgynė savo pirmąją tuometinę mokslų kandidato disertaciją. Dar pridursime, kad lygiai prieš 30 metų S. Kanopkaitė buvo išrinkta Lietuvos MA nare korespondente. Taigi tikra sukakčių griūtis.

Gimusi Širvintų rajone, Alionių kaime, būsimoji profesorė į mokslus Alionių pradinėje mokykloje pradėjo eiti, kai jai buvo tik pusšestų metų ir suolo dangtį tesiekė nosimi – visas mokslas buvo ant mokytojo kelių. Nuo 1936 m. iki 1941 m. nesimokė, nes dirbo ūkio darbus. Vis dėlto mokytojas Lukoševičius išvelgė mergaitės gabumus, skatino tėvelius leisti į mokslus ir net pasiūlė paramą. Karo metais S. Kanopkaitė mokėsi Pabaisko (Ukmergės r.) pradinėje mokykloje, Širvintų progimnazijoje ir Ukmergės mokytojų seminarijoje, o 1944–1947 m. – Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje. Štai ten ir galima atsekti pirmą būsimosios biochemikės kiek glaudesnę ryšį su chemija. Mokytoja pastebėjo, kad ši moksleivė domisi chemija, jai sekasi, tad ją įpareigojo rinkti iškarpas iš laikraščių ir per pamokas referuoti visai klasei, kas vyksta chemijos pasaulyje. Iš tiesų tai buvo daugiausia laikraščiuose spausdinamos žinios apie chemijos pramonės įvykius, bet šie savotiški seminarai neprėjo veltui. Kaip pastebi prof. Vytautas Tamošiūnas, tai buvo susižavėji-



Kovo 3-ąją savo iškilų jubiliejų minėjo prof. Sofija Kanopkaitė

mo ženklas ir posūkiu į didį chemijos mokslo pasaulį pradžia.

Nedaug truko, kad būtų stojusi mokyti farmacijos, mat didelį įspūdį darė pusbrolio farmacininko darbai, ne mažesni – žmonės baltais chalatais ir ideali švara – būtina šios srities darbų sąlyga. Žodžiu, slapta puoselėjo viltį būti farmacininke. Tačiau pusbrolio žodžiai privertė susimąstyti: girdi, farmacininkas – tai tik pusė chemiko, jei nori daugiau pasiekti, turi studijuoti chemiją... 1947 m. S. Kanopkaitė įstojo į Vilniaus universitetą, kartu dirbo vyr. laborante chemijos laboratorijoje. Doc. Leonas Jasinskas paskatino ją išvykti į Maskvą: 1952–1955 m. buvo Bacho biochemijos instituto aspirantė, jaunesnioji mokslo darbuotoja.

Apgynusi pirmąją disertaciją ir grįžusi į Vilnių tapo Biologijos ir botanikos instituto vyresniąja mokslo darbuotoja (tada mokslinė bendradarbe), nuo 1963 iki 1986 m. buvo Biologijos ir biochemijos instituto laboratorijos vadovė. Tada 1969 m. apsigina antrąją – biologijos mokslų daktarės disertaciją (nostrifikuota į habilituotos daktarės), 1974 m. jai suteiktas profesorės vardas, o 1976 m. išrinkta Lietuvos MA nare korespondente. Nuo 1986 m. buvo Biochemijos instituto vyr. mokslo darbuotoja, 1990–1993 m. – Imunologijos instituto vyr. mokslo darbuotoja. Nuo 1972-ųjų daug metų buvo tuometinės Sąjunginės biochemikų draugijos Lietuvos skyriaus, vėliau Lietuvos biochemikų



Jubiliatę sveikina Vilniaus universiteto Botanikos ir genetikos katedros vedėjas prof. Jonas Remigijus Naujalis, už jo – kardiochirurgas prof. Giedrius Uzdavinys ir genetikas prof. Vytautas Rančelis

Gedimino Zemicko nuotraukos

draugijos pirmininkė.

S. Kanopkaitės reikšmingiausi moksliniai darbai atlikti dirbant Biochemijos institute, kurio veiklos profilis labiausiai atitiko mokslininkės pasirengimą ir kvalifikaciją. Tyrinėjo vitaminus, biosintezės būdus, išskyrė, išgrynino ir ištyrė du skirtingus kobalamininius kofermentus – adenoilkobalaminą ir metilkobalaminą, jų metabolizmo pobūdį. Metilkobalaminas, dalyvaudamas metilimo procesuose, skatina ląstelių proliferaciją, organizmo augimą ir vystymąsi. Adenoilkobalaminas, dalyvaudamas energetikos grandyje, konkurencijos principu su metilkobalaminu yra reguliuojantis veiksnys ląstelių proliferacijai, augimui.

Kai kurie S. Kanopkaitės darbai gerai derėjo su jos pomėgiu: ne paslaptis, kad tarp profesorės pomėgių be daržininkystės yra ir bitininkystė. Tai štai tyrinėdama bičių nuodus galėjo derinti bitininkės mėgėjos ir biochemikės profesionalės patirtį. Ir dar į ką būtina atkreipti dėmesį: profesorės pasakojimuose, prisiminimuose kaip gyvi iškyla žymių mokslininkų paveikslai – profesorių Pranciškaus Šivickio, Vytauto Girdzijausko, Jono Dagio, Juozo Matulio, Vlodo Lašo, maskviečio akad. Aleksandro Bajovo ir kitų mokslo korifėjų.

Ko gero, tikram mokslininkui būdinga jausti tam tikras abejones, gal net tam tikrą graužatį dėl kai kurių nepadarytų darbų. S. Kanopkaitė atidarant parodą pati savęs tarsi klausė, ar pateisino jai suteiktus aukštus mokslinius laipsnius ir vardus, juk galėjusi ir daugiau nuveikti? Juk kiekvienas iš mūsų visą gyvenimą tarsi stato savąją pilį – skirtingo aukščio ir dydžio. Profesorės S. Kanopkaitės pastatyta mokslo pilis galėtų teikti garbę bet kuriam mokslininkui.

Gediminas Zemickas

Konkurencingumą didins mokslo žinios

Lietuvos mokslas ir pramonė: pramoninkų konfederacijos diena KTU – taip pavadinta konferencija vasario 3 d. įvyko Kauno technologijos universiteto (KTU) Senojoje auloje. Kauno technologijos universitetui ją padėjo surengti Lietuvos pramoninkų konfederacija, Švietimo ir mokslo ministerija ir Lietuvos mokslo taryba, parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas. Renginyje dalyvavo daug

mokslo ir studijų institucijų, gausus būrys pramonės bei verslo atstovų, Seimo ir Vyriausybės narių. Buvo apsparstyta šalies ūkio ir ekonomikos bei žinių visuomenės plėtros strategija, panaudojant pagrindinę šio amžiaus varomąją jėgą – mokslo žinias ir technologijas. Išsamiau apie tai – KTU docento Viliaus Misevičiaus ir Jono Klėmano fotoreportažas.

Renginį pradėjęs KTU rektorius prof. Ramutis Bansevicius pabrėžė, kad per praėjusius metus gerokai sustiprėjo šio universiteto ryšiai su Lietuvos pramoninkų konfederacija bei šalies įmonėmis. KTU katedros vedėjas prof. Jonas Gylys bei Mechanikos ir mechatronikos fakulteto dekanas prof. Algimantas Fedaravičius buvo išrinkti į Konfederacijos vadovybę: pirmasis vadovauja Energetikos komitetui, o prof. A. Fedaravičius yra Pramonės komiteto vadovas. Rektorius pasidžiaugė bendru mokslo padalinii tarp KTU ir koncerno *Achmos grupė*, bendrovių *Knauf*, *Snaigė*, *Festo*, *Katra*, *Lietuvos telekomas*, *Kauno ketaus liejykla* ir kt. veikla.



Lietuvos Respublikos Vyriausybės kancleris Antanas Zenonas Kaminskas

– Viena svarbiausių problemų – darbo našumo augimas. Lietuvos ūkyje šis rodiklis tesiekia pusę ES šalių vidurkio. Lietuvoje vyrauja darbu ir energetiniams ištekliams imlios technologijos. Ypač nedidelis šalies mokslo finansavimas: jis tesiekia 0,76 proc. BVP (palyginkite: Švedijoje – 3,74 proc., Suomijoje – 3,51 proc.). Iki 2010 m. šį skaičių planuojama padidinti beveik trigubai – iki 2 procentų. Moksliniams tyrimams verslininkai dabar teskiria 0,16 proc. lėšų, o per 4 metus turėtų padidinti iki 1 procento. Sparčiau diegti mokslo laimėjimus turėtų padėti įmonių konstravimo ir technologijos biurai (juose dirbančių tyrinėtojų skaičius mūsų šalyje dabar tesudaro vos pusę ES vidurkio) bei planuojama įkurti Tyrimų ir technologijų agentūra.



Žemės ūkio ministrė prof. Kazimira Danutė Prunskienė

– Pernai eksporto subsidijas padidinus 150 mln. Lt šalies žemės ūkio produkcijos eksportas viršijo 300 mln. Lt. Palyginti su 2004 m. net trigubai padidėjo mėsos produktų pardavimas Rusijai. Deja, šalies mėsos ir pieno pramonės darbo našumo rodiklis 6–7 kartus mažesnis, pavyzdžiui, negu darbo našumas Airijoje. Jei norime didinti lietuviškos žemės ūkio produkcijos konkurencingumą užsienyje, turėsime mažinti gamybos kaštus ir diegti daugiau inovacijų. Minėtas problemas išspręsti labai padės ir KTU Maisto instituto bei Maisto technologijos katedros mokslininkai. Šio vizito metu su jų veikla susipažinau išsamiau.



Ūkio ministras Kęstutis Daukšys

– Turime daug teisininkų, vadybininkų, o nesurandame žmonių, galinčių dirbti šiuolaikiškuose metalo ar medienos technologiniuose kompleksuose... Plėtrą stabdo kvalifikuotų darbininkų ir inžinierių stygius. Vienas svarbiausių veiksnių didinant šalies gaminių konkurencingumą yra investicijos į mokslą. 2006–2008 m. Ūkio ministerija ypač rems miškų ir medienos, statybos pramonės, elektronikos, aeronautikos ir kitų technologijų plėtrą. Aukštųjų technologijų gaminių lyginamoji dalis Lietuvos ūkyje nesiekia nė 6 procentų. Mokslininkams padedant, žinioms imliomis technologijomis šį skaičių turėtume padidinti iki 20–25 procentų.



Koncerno „Achmos grupė“ prezidentas ir Lietuvos pramoninkų konfederacijos prezidentas dr. Bronislovas Lubys

– Nors mūsų šalis ir neturi gamtinių išteklių, bet pasinaudodami ES lėšomis, privalome daugiausia dėmesio skirti didžiausiam mūsų turtui – žmogui – lavinti. Deja, struktūrinių fondų pinigai gyvenimo kokybės formulės svarbiausioms dedamosioms: edukacijai, sveikatos apsaugai ir logistikai yra nedideli. Seniai sakome, kad investicijos į universitetų tyrimų ir studijų bazę turėtų būti apskaitomos kaip įmonių išlaidos. Kad pagal inovacijas esame 19-oje vietoje tarp ES valstybių, kalta ir mūsų šalies mokesčių sistema, kuri nėra palanki inovacijoms bei investicijoms. Pavyzdžiui, Estijos įmonei, investuojančiai Lietuvoje, nuo šios sumos nereikės mokėti mokesčių. Norint mūsų šalyje skatinti investicijas, reikia iš naujo apsparstyti mokesčių sistemą.



Švietimo ir mokslo ministras dr. Remigijus Motuzas

Jono Klėmano nuotraukos

– Lietuvoje yra tik 9,2 proc. nesimokančiųjų ir nesiekiančiųjų vidurinio išsilavinimo. Šiuo aspektu jau pasiekėme numatytus ES tikslus 2010 metams. Deja, mūsų jaunimo nedarbas dvigubai didesnis nei ES vidurkis. Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai gauna tris kartus mažesnę finansavimą nei ES vidurkis. Dabartinį ES rodiklį 8,6 tūkst. eurų asmeniui planuojama pasiekti iki 2010 metų. Pagal europentų skaičių milijonui gyventojų tarp ES šalių esame trečioje vietoje nuo pabaigos. Taip pat planuojama labiau derinti studijas prie inovacijų ir technologijų plėtros uždavinių. Leidus universitetams disponuoti savo turtu, pagerėtų galimybės pačioms aukštosioms mokykloms pritraukti daugiau trūkstamų lėšų.



AB „Snaigė“ generalinis direktorius Mindaugas Šeštokas

– Kartu su KTU mokslininkais didiname lietuviškų buitinių šaldytuvų konkurencingumą. Buvo sukurta ir įdiegta nauja šaldymo sistema su skirstomuoju vožtuvu. Naujovė gerokai išplėtė gaminių funkcines galimybes ir leido taupyti elektros energiją. KTU atidarytoje naujoje laboratorijoje, kuriai vadovauja prof. Vytautas Dagilis, jau bandomi naujos kartos A+ energetinės klasės gaminiai su geresne sienelių izoliacija. Jie elektros energijos sunaudos dar trečdaliu mažiau negu dabartiniai modeliai. Viliamės, kad masiniu gaminiu netrukus taps „protingas“ šaldytuvas. Į jį bus įmontuota intelektualioji kompiuterinė buitinė šaldiklio sistema bei vaizdo kamera. Tokius šaldytuvus jau kuria KTU mokslininkai kartu su „Snaigės“ konstruktoriais.



Švietimo ir mokslo ministerijos ES paramos koordinavimo skyriaus vedėjas dr. Aurimas Morkūnas

– Europos struktūrinių fondų paramos projektų pirmojo šaukimo rezultatai rodo, kad šalies mokslas sulaukia akivaizdžios paramos. KTU jau užsitikrino ES struktūrinių fondų paramą 43 mln. litų. Dalis šių lėšų bus panaudota steigiant kelis nacionalinius centrus, tarp jų – nacionalinį mechatronikos centrą, kuris ateityje galėtų išaugti į Lietuvos kompetencijos centrą. Tai priemonė, padedanti kurti ir gaminti originalius aukštųjų technologijų produktus, naudojantis atitinkamų Lietuvos universitetų ir institutų moksliniu įdirbiu. Tai tik vienas pavyzdys. Tačiau apskritai Lietuvoje po ES struktūrinių fondų paramos projektų pirmojo šaukimo paaiškėjo, kad trūksta kokybiškai parengtų projektų.

Dr. Vilius Misevičius

Kreipiuosi į Lietuvos autorinių teisių gynimo asociacijos agentūrą dėl straipsnio perspausdinimo be redakcijos ir autoriaus žinios

2006 m. sausio 26 d. laikraštyje *Mokslo Lietuva* (Nr. 2(336)) buvo išspausdintas mano rašinys *Bibliotekos jūsų laukia – ateikite!* Vasario 9 d. radome, kad portalo eLIBRARY.LT (<http://www.elibrary.lt/>) skyrelyje *Biblioteka žiniasklaidoje – Lietuvos žiniasklaida* yra perspausdintas mano rašinys (http://www.elibrary.lt/zin_show.phtml?id=115), nurodant tik laikraščio numerį, bet nenurodžius autoriaus. Prikabinu šio perspausdinto straipsnio kopiją iš eLIBRARY.LT*.

Kreipiausi į *Mokslo Lietuva* redaktorių p. Gediminą Zemlicką, ar jie davė sutikimą šiam rašiniui pateikti minėtame portale. Jie apie rašinio perspausdinimą nieko nežinojo. Man buvo paaiškinta, kad jokio sutikimo jie nedavė ir nebūtų davę.

Norėčiau LATGA informuoti, kad portalas eLIBRARY.LT pažeidė autorių teisių įstatymą ir pasiteirauti, kaip aš turėčiau elgtis šiuo atveju ginant savo kaip autorės teises?

Šio laiško kopiją taip pat siunčiu laikraščio *Mokslo Lietuva* redakcijai, savo bibliotekos vadovams bei kolegei, informavusiai mane apie šį pažeidimą.

Aušra Vaškevičienė

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Informacijos centro Elektroninės informacijos skyriaus vedėja

* Šiuo metu po Redakcijos kreipimosi į eLIBRARY.LT prie straipsnio jau nurodyta autoriaus pavardė – Redakcijos pastaba.

Profesorius Ignas Končius – fizikas, etnologas, žemaitis (13)

Tęsinys, pradžia 2003 m. Nr. 7, 8, 10, 11, 14, 15, 2004 m. Nr. 2, 10, 22, 2005 m. Nr. 3, 5, 10

Šiais metais sukanka 120 metų, kai gimė prof. Ignas Končius (1886 07 31–1975 02 19). Galima neabejoti, kad Žemaičių dailės muziejus Plungėje ypač iškilmingai paminės savo kraštiečio sukaktį, juolab, kad muziejuje saugomas vertingas prof. Igno Končiaus fondas. Vien profesoriaus sūnus dr. Algirdas Končius, kuriam 2005 m. birželio 6 d. sukako 90 metų, per pastarąjį dešimtmetį muziejui padovanojo apie 3 tūkst. savo ir tėvo išsaugotų dokumentų, laiškų, dienoraščių, knygų, žurnalų, fotografijų, straipsnių kopijų, albumų, medžio drožinių ir asmeninių daiktų.

Svarbus sukakties akcentas turėtų būti ir nauja šiemet pasirodysianti knyga *Žemaičių kronikos*. Knygoje bus išspausdintos trys prof. Igno Končiaus apybraižos. Tai 1911 m. lietuviškoje spaudoje skelbtų straipsnių ciklas *Žemaičiuose, apybraiža į Plungę ir XX a. ketvirtajame dešimtmetyje* skelbtas jo išvykų su fotoaparatu po Žemaitiją ciklas. Knygoje taip pat numatyta spausdinti *Mokslo Lietuvoje skelbtą rašinių ciklą Profesorius Ignas Končius – fizikas, etnologas, žemaitis*.

Vokietijoje

Pokarinėje Vokietijoje Ignas Končius nepritapo ir negalėjo pritaipyti. Tiesa, jo visuomeniška prigimtis neleido nurimti. Pirmiausia jis jautėsi turįs įsipareigojimų kaip lietuvių savišalpos organizacijos – Savitarpio pagalbos – vadovas, kurio įgaliojimų ir tuo metu niekas nebuvo panaikinęs.

Taigi visuomeninė I. Končiaus veikla tęsėsi ir jam 1944 m. pasitraukus į Vokietiją. Berlyne I. Končius dirbo Lietuvių sąjungoje, buvo jos valdybos narys. 1945 m. jis jau Bairoito (Bavarijoje) tremtinių stovykloje. Ten organizavo savitar-

torija, kai I. Končius apsiėmė rašyti fizikos vadovėlių mokykloms, o Voroneže net mėgino spausdinti, bet įsigalėję bolševikai nutraukė šį darbą. Išspausdinta 150 puslapių, o rankraštis pražuvo.

Žemaitis žemaičiui ne visada padeda

Neatūrali ir visiškai nestabili dalies tautos, atsidūrusios Vokietijoje, būsena ilgai taip tęstis negalėjo. Kai daliai lietuvių pabėgėlių pagaliau buvo atverti JAV keleivinio jūrų uosto vartai per Manheteną, Niujorką, tarsi atgimė lietuvių pašmonėje ilgai glūdėjęs ir lyg tradiciniu

Tai štai iš Stulgių kilęs kun. Juozas Končius buvo tolimas, o gal ir ne toks jau tolimas Igno Končiaus gimnaitis, taip pat žemaitis. Kad ir kaip būtų, I. Končius paprašė J. Končiaus, kad šis padėtų jo jauniausiam sūnui Liudui gauti galimybę studijuoti Amerikoje. *Balfo* pirmininkas atsakė gana šaltai, girdi, turįs pernelg daug giminaičių, kuriems reikia jo pagalbos...

Amerikoje tęsė fiziko veiklą

I. Končiui persikraustyti į JAV su savo dviem sūnumis – Vytautu ir Liudu – padėjo ta aplinkybė, kad Vytautas buvo gimęs Rusijoje, kai po Pirmojo pasaulinio karo Končių šeima iš Stavropolio per Maskvą keliavo į Lietuvą. JAV buvo davusi kvotą priimti tam tikrą skaičių asmenų, gimusių Rusijoje. Vytautas Končius gavo teisę apsigyventi JAV, o įsikūręs galėjo iš Europos parsikviesti tėvą I. Končių ir brolių Liudą.

1949 m. gegužės mėn. atvykęs į JAV I. Končius įsikūrė Bostone, darbą gavo Tufts universiteto (*Tufts university*) tyrimų laboratorijoje. Buvo nagingas, laboratorijoje net kai ką patobulino. Atrodo, buvo ten vertinamas, nes ir atėjus pensiniam amžiui su I. Končiumi neskubėta atsiseikinti. Yra užsiminęs, kad ir daugiau galėjęs šioje srityje pasiekti, jei būtų geriau mokėjęs anglų kalbą.

Skrupulingai, su buhalterio ar statistiko atsidėjimu užrašydavo savo mėnesines ir metines pajamas, gaudamą atlyginimą ir priedus, fiksuodavo smulkiausias išlaidas, suskaičiuodavo net centus. Toks pedantiškumas, virstantis smulkmeniškumu, gali atrodyti mažą mažiausiai keistas. I. Končius tarsi vis dar jautėsi esąs Savitarpio pagalbos vyriausiojo komiteto pirmininkas, kuriam už kiekvieną išleistą centą būtina atsiskaičiuoti.

Jo sūnus dr. Algirdas Končius įsitikinęs, kad iš tų pajamų ir išlaidų sąrašų galime susidaryti tam tikrą vaizdą. Lietuvių suėjimuose išlaidos būdavo fiksuojamos, ir tyrinėtoji šie iš pirmo žvilgsnio nuobodūs skaičiai galėtų būti svarbių išvadų šaltinis. Iš jų matyti, kiek daug dėmesio ir lėšų I. Končius skyrė kad ir lietuviškajai išeivijos spaudai, kiek daug laikraščių jis prenumeravo – kelias dešimtis. Tokiu jam prieinamu būdu I. Končius stengėsi palaikyti lietuviybę, nes lietuviškoji spauda padėjo skleisti lietuviškajai tautinei minčiai. Pats I. Končius noriai rašydavo į leidinius, dažnai nepaisydamas jų politinės ar religinės krypties. Rašydavo apie Vytauto Didžiojo universitetą, kuriam buvo atidavęs tiek daug veiklos metų, apie savo gerus pažįstamus – ten dėsiusius profesorius, nes kas gi geriau apie juos būtų galėjęs parašyti įvairių sukaktių progomis. Juk pats buvo tos kartos ir aplinkos žmogus. Regis, ši užduotis išeivijoje jam atrodė itin svarbi.

Jei tikėtume A. Končiumi, jo tėvo gyvenimo filosofija Amerikoje buvo labai paprasta ir aiški: turime daryti viską, kad lietuviai, gyvenantys svetur, neišsigimtų, ir ateityje išliktų lietuviais. Dar gyvendamas Berlyne tik dėl vieno atsiskakė būti išrinktas Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininku – jis pirmenybę teikė lietuviškumui, lietuviybės reikalams, o ne politinių partijų ar religi-



Vienas iš daugelio Igno Končiaus nufotografuotų Žemaitijos kryžių

niam interesams. Šiuo požiūriu buvo labai principingas ir žemaitiškai tiesus žmogus.

Gyvendamas Lietuvoje, pasitaikius progai, visada pabrėždavo esąs žemaitis, o Amerikoje I. Končius pirmiausia jautėsi esąs lietuvis. Lietuviškumas buvo ta jo gyvenimo sveturi ašis, apie kurią ir turėjo sukurti išeivijos gyvenimas. Politinėse organizacijose I. Končius iš principo nedalyvavo, taip pat nekreipė dėmesio į religinius skirtumus. Jis teikė pirmenybę lietuviškumui, o politikavimas jam atrodė kliūtis šiam svarbiausiam tikslui pasiekti. Politinėms organizacijoms išeivijoje užsimant savo reikalais, jaunuomenė liko palaيدا, todėl šiam veiklos barui I. Končius skyrė labai daug dėmesio. Nieko nuostabaus, kad JAV jis ėmė reikštis kaip aktyvus skautijos skatinotojas ir veikėjas.

Rūpinosi skautija

Priminsime, kad ir pokarinėje Europoje I. Končius buvo ryški lietuviškosios skautijos organizavimo figūra. 1947 m. liepos 7 d. Kaselyje, Vokietijoje, sušauktoje akademiškų skautų sueigoje nutarta visus veikiančius akademiškų skautų ir skautėlių vienetus sujungti į Akademinį skautų sąjungą. Pirmosios valdybos pirmininku buvo išrinktas garbės narys prof. Ignas Končius. Jis dalyvavo ir tų pačių metų spalio 4–5 d. Hanau mieste vykusiame Lietuvos skautų sąjungos suvažiavime.

Daug dėmesio skautijai jis skyrė ir gyvendamas JAV. I. Končius buvo daugelio skautijos renginių dalyvis ir stovyklų dalyvis. Apskritai darbą su jaunuomene jis laikė vienu svarbiausių savo darbų. Ko gero, gyvendamas Bostone, savo darbą universitete ir veiklą su skautija I. Končius laikė svarbiausiu rūpesčiu, tam skirdavo daug dėmesio ir jėgų. Išarė giliai lietuviškumo vėgą. 1949 m. liepos 20 d. Pietų Bostone (*South Boston*) buvo sukviesta pirmoji skautų vadovų sueiga. Prof. I. Končius buvo išrinktas vyriausiuoju vadovu, įsteigta Bos-

tono skautų ir skautėlių vietininkija. Beje, skautų vyčių vadovu išrinktas profesoriaus sūnus Liudas Končius.

1950 m. lapkričio 19 d. Bostone prof. I. Končiaus bute vyko Akademiškų skautų skyriaus Bostone sueiga. I. Končiui pirmininkaujant nutarta steigti mišrų Akademiškų skautų skyriaus vienetą iš Skautų sąjungos draugovės ir *Korp! Vytis*.

1952 m. kovo 23 d. Akademinio skautų sąjungos Čikagos skyriaus sueigoje buvo įsteigtas studentų šalpos fondas, kuriam vėliau prigijo Vydūno jaunimo fondo vardas.

Pažymėsime, kad 1960 m. Lietuvių skautų sąjunga prof. I. Končių apdovanojo Geležinio Vilko ordinu, kurį jam įteikė Lietuvos garbės konsulas A. Šalna (Shallna), o šventės svarbiausiu kalbėtoju buvo filisteris inž. dr. Jurgis Gimbutas.

1963 m. prof. I. Končius pakviestas būti Akademinio skautų sąjungos garbės nariu. Šio Sąjungos aktyvūs nariai ir buvę Bostono skyriaus pirmininkai filisteriai dr. J. Gimbutas ir A. Treinys prisidėjo prie leidžiamos savo garbės nario I. Končiaus knygos *Medžio drožiniai gimtajam kraštui atsiminti* (1954 m.) leidimo.

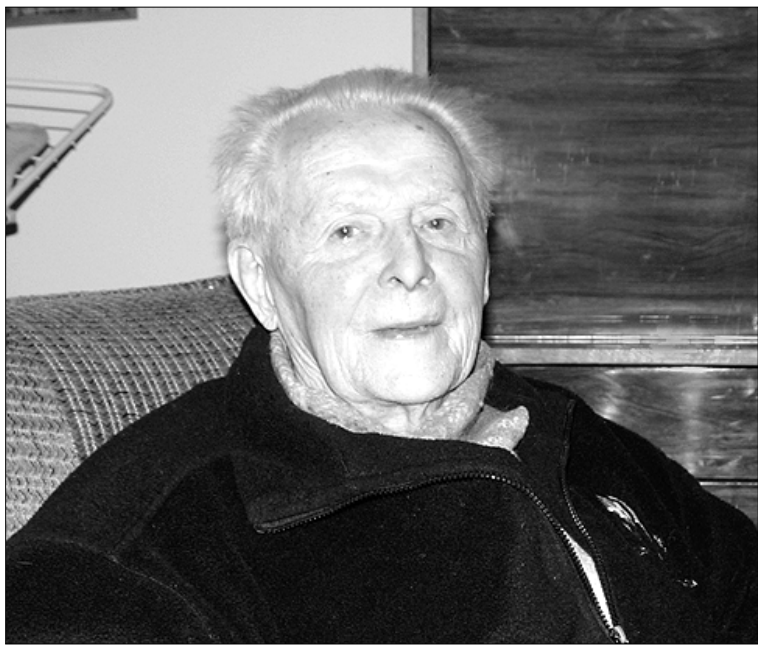
Daug draugų neturėjo

Atrodo, kad darbas su jaunimu ir tarp jaunimo jį labai traukė, tam turėjo ir ypatingų gabumų. Paskutiniaisiais darbo Tufts universitete metais darė juk ne ką kita, o tik rinkdavo ir vertindavo studentų diplominius darbus.

Aišku, buvo ir viešojo I. Končiaus raiškos sritis: universitetas, skautijos reikalai, kita visuomeninė veikla, be kurios neįmanoma įsivaizduoti šio žmogaus. Tekdavo dalyvauti įvairiuose minėjimuose bei kitokuose susibėgimuose.

Didžiausias traukos centras buvo ir liko Čikaga, kur lietuviai jautėsi lyg savo antrojoje tėvynėje. 1965 m. ten buvo iškilmingai pažymėtas prelado Mykolo Krupavičiaus 80-metis, o 1966 m. toks pat jubiliejus surengtas ir prof. I. Končiui.

Nukelta į 14 p.



Dr. Algirdas Končius savo namuose

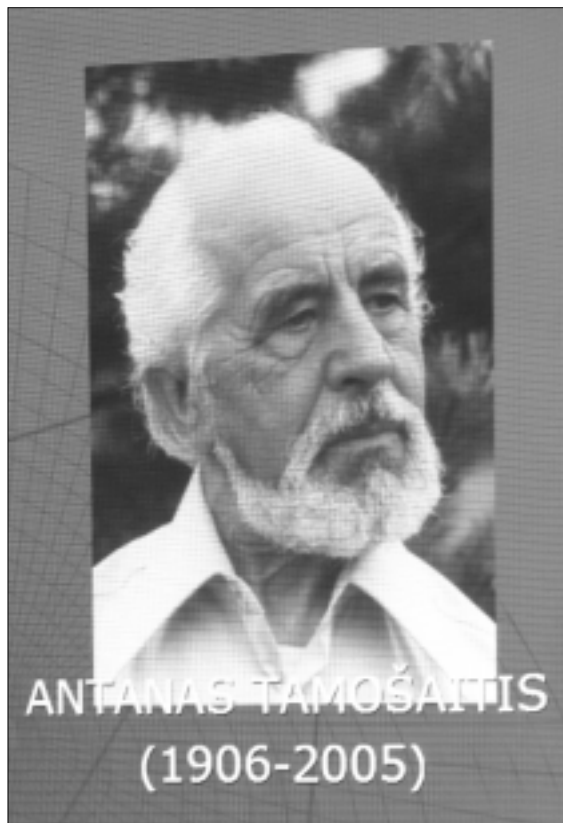
pio pagalbos komitetą ir ėmėsi jam vadovauti. Vis dėlto I. Končius buvo ne tas žmogus, kuris ilgesniam laikui įklimptų į sėslaus gyvenimo rutiną. 1946 m. jis jau Dilingene dirbo švietimo darbu. Hanau lietuvių tremtinių atstovų suvažiavime išrinktas į Vyriausiąją tremtinių bendruomenės komitetą, kurį laiką buvo jo pirmininkas. Hanau stovykloje buvo įsteigęs ir skautų draugovę. Gyveno Vysbadeno (Wiesbaden), Ofenbacho (Offenbach) stovyklose – mokytojavo amatų mokyklose.

Priverstinai emigravęs, būdamas Vokietijoje, išvertė Kleiberio fizikos vadovėlių mokykloms, bet jis taip ir liko neišspausdintas. Tarsi pasikartoję Pirmojo pasaulinio karo metų is-

tapęs siekis: *Į Ameriką! Į Ameriką!*... Daugelis skubėjo teikti prašymus, laukė išsvajotosios vizos. Pagaliau ir pasirinkimas buvo nedidelis: lietuvių emigrantus tuo metu priėmė tik JAV, Kanada, Argentina, Kolumbija, Australija...

I. Končiaus apsisprendimą vykdyti į JAV lėmė kelios aplinkybės. Aišku, ne mažiausią reikšmę turėjo tai, kad ten buvo stipri lietuviškoji diaspora ir aktyvi kultūrinė lietuvių raiška. Nereikėtų pamiršti ir dar vienos aplinkybės. Nuo 1945 m. Europoje, daugiausia Vokietijoje, iš JAV lankėsi kanauninkas ir visuomenės veikėjas, teologijos daktaras Juozas Končius (1891–1975 m.), Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo – *Balfo* pirmininkas.

GYVA TRADICIJA DABARTYJE



ANTANAS TAMOŠAITIS
(1906-2005)

Atkelta iš 1 p.

Tai vykęs sprendimas, nes vartotojiškoje visuomenėje pramoniniu būdu gaminamos ir pasaulinių prekybos tinklų platinamos prekės yra praradusios etninį, regioninį ir bet koki kitokį išskirtinumą, tapo unifikuotos ir nuobodžios globalizuotos kultūros atspindžiu. Tą patį galima pasakyti apie architektūrą, nes taikant modulinį projektavimą, surenkamas konstrukcijas, nelieka sprendimų savitumo. Laimei, atrodo ši problema vis labiau jaudina pačius kūrėjus. Įvairių šalių architektai, dizaineriai ir kitų profesijų atstovai ne juokais susirūpino, kad jų kūrybos bei veiklos srityse nebūtų galutinai prarastas individualumas, subjektyvus konkretaus kūrėjo pasireiškimas. Įdomiausia, kad atsigręžta į tradiciją. Išties nieko naujo čia gal ir nesugalvos: tradiciniuose amatuose kaip tik ir būta tos taip išsiilgtos individualybės raiškos, ryšio su konkrečia medžiaga ir gamybos technologija. Tiesa, dabarties kūrėjams visa tai sieti su tradiciniais amatais kartais atrodo ne visai oru, todėl jie šiai veiklos sričiai taiko dizaino sąvoką. Terminijos reikalus paliksime specialistams, o mes galime bent jau pasidžiaugti, kad šiuolaikiniai dizainai nesibodi perimti tą veiklos funkciją, kuri nuo seno priklausė amatams.

Apie tai Vilniaus dailės akademijoje vykusioje konferencijoje diskutavo Jungtinės Karalystės atstovai

dr. Tanja Harod (Tanya Harrod), Sorel Heršberg (Sorrel Hershberg) ir projekto *Menas kasdienybei* autorius Deividas Mebas (David Mabb). Beje, Šiuolaikinio meno centre kaip tik vyksta paroda *David Mabb: menas kasdienybei*, su kuria susipažino ir konferencijos dalyviai. Lietuvai konferencijoje atstovavo kilimų dizainerė

Rūta Butėnaitė, viena iš Kauno tekstilės trienalės kuratorių Vita Gelūnienė, Lietuvos nacionalinės dailės galerijos vadovė Lolita Jablonskienė bei Kultūros, filosofijos ir meno ins-

mintis, kad labai svarbu grįžti prie tradicijos. Mums ta sąsaja tuo labiau suprantama ir akivaizdi, žinant Antano Tamošaičio siekius, kuriuos jis pradėjo įgyvendinti tarpukariu, dirbdamas Žemės ūkio rūmų audimo instruktoriumi. Baigęs Kauno meno mokyklą ir įgijęs dailininko grafiko kvalifikaciją A. Tamošaitis visa širdimi pasinėrė ne tik į profesionalaus dailininko kūrybinę veiklą, bet suvokė ir visuomeninę savo paskirtį. Kaip ir daugelis kitų to meto meno kūrėjų gyvenimo kelią pasirinkusių jaunu žmonių, siekė ne tik pats kurti „lietuvišką stilių“, bet prie gaivinaimų tradicinių liaudies amatų pritraukti kuo daugiau žmonių, taip pat ir iš kaimo. Puiki pagalbininkė A. Tamošaičiui tapo jo buvusi mokinė Anastazija Mažeikaitė, kuri netrukus tapo jo žmona.

A. Tamošaitis – pirmasis profesionalus Lietuvos dailininkas tekstilininkas. Jo kurtuose kilimuose buvo gausu lietuvių liaudies menui būdingų ornamentų, simbolių, dažniausiai perimtų iš lietuviškų tautinių juostų, nutapytų ant senų kraitskrynių, iš senų austų raštų. A. Tamošaitis nebuvo tik imitatorius ar kompiliuotojas: jam lietuvių tautai būdingi spalviniai deriniai, ornamentai, simboliai tebuvo stilizavimo ir gilesnių meninių paieškų priemonės, ieškant profesionaliam menui siekiamo savitumo, ypatingo išraiškumo. A. Tamošaičio ir daugelio kitų to meto lietuvių dailininkų asmenyje jauna, vos nepriklausomybę įtvirtinusi tauta ieškojo savo vietos meniniame Europos tautų gyvenime.

Panašiai tautodailei būdingus motyvus perimdavo ir kitų šalių profesionalioji dailė, įvairiai varijuodavo, savaip perkurdavo motyvus. Tuo ypač mėgavosi modernistai, kurių kūryboje rasime primityviam menui būdingų elementų, įvairių kultūrų archetipų. Tačiau jei modernistai dažnai ironizavo, savaip perkurdami formas kartais net šaipėsi iš juos supančio pasaulio, tai lietuviai buvo pernelyg išsiilgę tos laisvos tautinės raiškos ir buvo pernelyg rimti, kad galėtų taip lengvapėdiškai šaipytis ar valiuokauti. Tautai reikėjo pirmiausia save atrasti istorijoje, mene, įsitvir-



Rita Pauliukevičiūtė ir jos magistro baigiamasis darbas „Arnotas“ (1998 m.); darbo vadovas Medardas Šimelis

tinti savuoju pasaulio suvokimu. A. Tamošaitis buvo vienas tų kūrėjų, kurie kartu siekė gaivinti senuosius amatus, nes per liaudies menui būdingus dalykus savo tautai siekė diegti gero skonio pajautimą, grožio supratimą. Per senuosius amatus tautai turėjo būti sugrąžintos jau spėtos primiršti estetinės lietuviams būdingos vertybės.

Priversti po Antrojo pasaulinio karo gyventi Užatlatėje, Kanadoje, Tamošaičiai lietuviams išievimams organizuodavo įvairius kursus, skaitė

paskaitas apie lietuvių liaudies meną, mokė kurti ir pasisiūti tautinius drabužius. Tai padėjo palaikyti nuolatinį ryšį su Tėvyne, išsaugoti viltį sugrįžti. 2000 m.

A. Tamošaitis visiems laikams grįžo į Lietuvą, bet ir prieš tai jau buvo užmezgęs labai glaudžius ryšius. 1995 m. Vilniaus dailės akademija A. Tamošaičiui suteikė garbės profesoriaus vardą. Dar po metų jis įsteigė premiją studentams už liaudies meno principų plėtotę kūryboje. A. Tamošaičio premija nuo 1996 m. apdovanotos 12 stu-



Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė pasakoja apie A. Tamošaičio tradicijos reikšmę jaunųjų kūrybai

tituto vyresnioji mokslo darbuotoja Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė. Sveikinimo žodį dalyviams tarė Vilniaus dailės akademijos prorektorius doc. Arūnas Gelūnas.

Mes šiame rašinyje daugiau vietos skirsime būtent tai konferencijos daliai, kuri vyko Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje *Židinys*. Konferencijoje ne sykį nuskambėjo



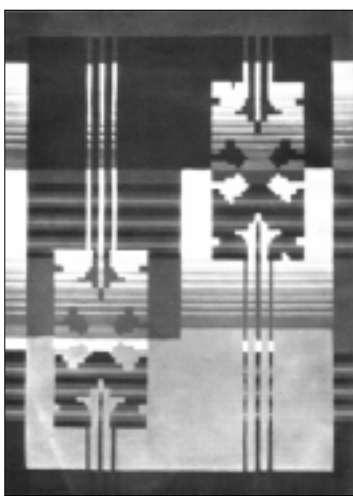
Kilimų dizainerė Rūta Butėnaitė prie magistro baigiamojo darbo „Ryšuliai“ (1998 m.), už kurį paskirta A. Tamošaičio premija



Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijos „Židinys“ vedėja Laima Lukoševičienė (dešinėje) su išievimos remiamo naujo projekto dalyvėmis Rasuole Dindaite ir Violeta Gudaite

denčių: Inga Raubaitė, Miglė Lebednykaitė, Laura Pavilonytė, Lina Šaduikytė, Aistė Pilkauskaitė, Rūta Būtėnaitė, Severija Inčirauskaitė, Milda Tverkutė, Lina Godeliauskaitė, Indrāja Kubilytė, Audra Juravičienė ir Kristina Karvelytė.

Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerijoje *Židinys* surengta Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros studentų, skirtingais metais apdovanotų Antano Tamošaičio įsteigta premija darbų paroda. Pranešimą *Antanas Tamošaitis ir liaudies tradicijų tąsa jaunųjų tekstilininkų kūryboje* skaitė dr. Lijana



Šatavičiūtė-Natalevičienė. Ją *Mokslo Lietuvos* skaitytojai prisimena ir kaip knygos *Antanas Tamošaitis. Gyvenimo ir kūrybos kelias* autorę.

Kas pirmiausia krito į akį parodoje? Studentų darbuose nėra tiesmuko liaudies motyvų mėgdžiojimo, tautodailei būdingi principai jiems teikia atspirties pamatą savitai interpretacijai, savo pačių kelio mene paieškos. Visa tai ne kliūtis moderniai interpretuoti tradiciją. Vilniaus dailės akademijoje galioja nuostata, kad liaudies meno pažinimas – tai

mos stilizacija, kartais net primityviam menui būdingi archetipai. Taigi liaudies meną priešinti su modernizmu gal ir nereikėtų, o jei tą būtinai norime daryti, tai neprošal prisiminti, kad modernizmo šaukliai įkvėpimo sėmėsi iš įvairiausių šaltinių, taip pat perkurdami ir liaudies menui būdingas formas bei stiliškumą. Todėl pravartu įsiklausyti, ką teigia dailėtyrininkė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė: tautiniai požymiai gali reikštis net ir moderniai perkurtais žymenimis tokiuose meninio vaizdo struktūros elementuose kaip poetinis sąlygiškumas,

mašymas simboliškai, plastinės formos ekspresija, deformacijos ar dekoratyvumas. Svarbu, kad tomis formomis autorius siektų perteikti liaudies menui būdingą pasaulėjautą. Įdomu, kad tautodailės įtaka studentų kūryboje kartais yra gilesnė, negu kad jie patys suvokia, nes nuo savęs nepabėgsi, nepasislėpsi: kiekvieno iš mūsų pašamonėje yra tiek užkoduotos mūsų protėvių atminties, kad reikėtų tik ją pažadinti. Kartais visai netikėtai tą padaro pa-

Antano Tamošaičio 100-osioms gimimo metinėms skirtą Vilniaus dailės akademijos Tekstilės katedros studentų, apdovanotų Antano Tamošaičio premija, darbų parodą įdėmiai apžiūrino žinomas dailininkas tekstilininkas prof. Vladas Daujotas, daug metų dėstęs Vilniaus dailės akademijoje (tuo metu – Dailės institute). Spalio mėn. profesorius minės savo 85 metų jubiliejų. Studentų labai gerbtas ir didelis autoritetas pelnęs V. Daujotas, atrodo, ir dabar nelieka abejingas jaunųjų darbams, todėl profesorius užkalbinome prie parodoje eksponuotų darbų.

Gerbiamasis Profesoriau, ar į savarankiškos kūrybos kelią stojantys jaunieji tekstilininkai ne per daug stengiasi atsiplėsti nuo tradicijos? Gal modernumas kai kuriuose darbuose jau ima viršyti prieš tradiciją?

Tradicijos nėra sustingusios – jos keičiasi. Tradiciškai žvelgiant į aplinką ir pasaulį, jį vertinant, labai svarbios sąvokos – istorija, praeitis. Juk dabar viskas keičiasi, taip pat požiūris į meną, pačią tradiciją ir t. t. Kiek ilgai išliks dabartinis kitimo požiūris, niekas negali pasakyti.

Kiek toleruotinos tos kitimo ribos? Štai kad ir ši jaunųjų tekstilininkų kūryba – tai nėra upė be krantų. Vis tiek turi būti tam tikra atspara. Net ir patvinusiai upei reikalingi krantai, antraip tai būtų ne upė, o netramdomas gaivalas.

Prisimenu vieno XX a. prancūzų menotyrininko išsakytą mintį, kad mene dabartinių paieškų srovė neturi krantų, o jei tie krantai yra, tai jie labai toli vienas nuo kito.

Galima daryti bet

ką ir bet kaip?

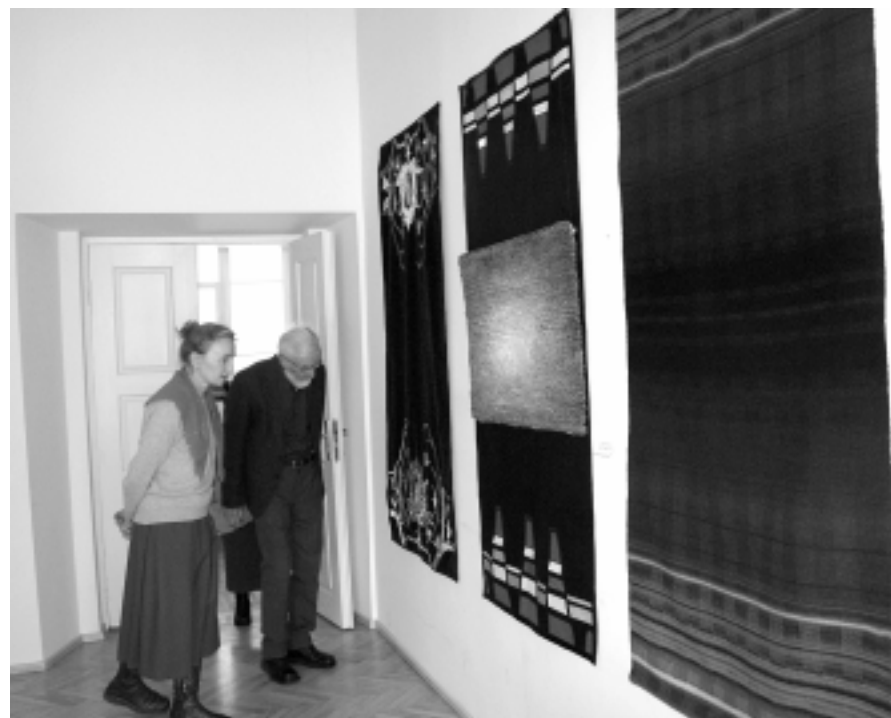
Bet ką ir bet kaip. Vis dėlto kažką padarę jau galime tai sprauti ir į tam tikrą teoriją. Man atrodo, kad teoriją visada galima pritaikyti bet kam.

Pirmiausia – kūryba, o teorijos ateina vėliau, pavymui. Nors XX a. parodė, kad kai kurios menininkų grupės susispietė deklarudamos tam tikrus kūrybinių paieškų principus, pagal kuriuos ir „konstravo“ meną. Jūsų prisiminto, gerbiamasis Profesoriau, prancūzų menotyrininko mintis, bijau, kai kuriems studentams gali padaryti meškos paslaugą. Užuot studijavę meno istorijos dalykus, stengėsi perimti pirmtakų patirtį ir mėginami suvokti tradicijų prasmę, jie mesis į beato-dairiškas inovacijas ir savo pačių individualybės paieškas. Būtų gal ir neblogai, tik neturint pagrindu, neišmokus amato, tie ieškojimai gali būti bevaisiai arba bent jau labai ilgi.

Taip ir yra. Giliau studijuoti meno istoriją ir pirmtakų darbus tarp studentų nėra populiaru. Man atro-



Apie studentų darbus diskutuoja tekstilininkas prof. Vladas Daujotas ir dailėtyrininkė Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė



A. Tamošaičio 100-mečiui skirtus Vilniaus dailės akademijos studentės Rytės Jukavičiūtės darbas „Gūnios“ (2004 m.) apžiūri prof. Vladas Daujotas ir galerijos „Židinys“ darbuotoja tekstilininkė Ramutė Račiūtė

neatsiejama studijų dalis, pagrindas, į kurį vėliau gali remtis kūrybinga asmenybė. Beje, gali ir nesiremti, nes prievartos nėra, kūrėjas laisvas rinktis meninės raiškos būdus ir priemones. Baigėsi socialistinio realizmo apologetizavimo ir prievartinio diegimo laikai. Būtų keista, jei iš praeities nieko nebūtume pasimokę.

Pirmame kurse studentai daro muziejinių liaudies dirbinių kopijas, o antroje kurse pritaiko juos plėtomai kūrybines temas – etnografines, liaudies meno, bet ne tik. Ne paslaptis, kad net moderniausiame XX a. dailės darbuose buvo pritaikomi liaudies menui būdingi simboliai, ornamentai, šiuurškštoka ar supaprastinta for-

prastutės liaudies dainos motyvas, saulėlydžio gaisai ar atsiktikinis pašnekesys su kaimo žmogumi kur nors Dzūkijoje.

Pabaigoje pažymėsim, kad Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija *Židinys* ir toliau išlaiko glaudų ryšį su Lietuvos tautodailės institutu išėivijoje. Institutas finansiskai parėmė projektą *Tautinių drabužių audimas pagal XIX–XX a. Ipusės rinkinius*. Rasuolė Dindaitė ir Violeta Gudaitė yra šio projekto vykdytojos, jų sukurti raštai praturtins ir galeriją *Židinys*. Vadinasi, išties tradicija dabartyje randa antrąjį savo gyvenimą.

Gediminas Zemlickas

do, kad dabartiniai studentai studijuoja remdamiesi ne tuo, kuo turėtų. Labai abejoju, ar jie apskritai studijuoja. Man kyla didelių abejonių.

Šioje parodoje matau antrakursių darbus. Dar yra būdų ir priemonių spausti antrakursius, bet perkopę į aukštesnius kursus jie labai greitai pajunta laisvę ir pamiršta visas prievoles, pareigas, atsiplėšia. Tam tikra kūrybos laisvė reikalinga ir net būtina, tačiau labai svarbu, kad studentai ir jauni menininkai savo atradimus darytų sąmoningai ir remdamiesi studijomis. Tada ir tie atradimai atsiras tūraliai, kažką studijuojant, o ne priešokiais ar ekspromtu. Aš taip manau.

Jūsų mintį suprantu taip: studentas turėtų ne ignoruoti ar neigti studijas, bet kaip tik pagal studijas rinktis kūrybos kelią. Ar teisingai supratau Jūsų mintį?

Galima formuluoti ir taip. Tiesiog pats mūsų gyvenimas labai pasikeitė ir toliau keičiasi. Ar būtime prieš 15–20 metų, jau nekalbu apie XX a. vidurį, drįsę pagalvoti, kad štai vaikščiosime parodoje ir mobiliuotu telefonu galėsime komentuoti darbus, kalbėtis su pašnekovu, esančiu bet kurioje pasaulio vietoje. Neįtikėtina pažanga.

Kaip manote, ar meno idėjos, tendencijos seka paskui žmonijos technologijų laimėjimus, o gal priešingai – jos pačios stimuliuoja technologijas?

Kad skaitmeninės technologijos, kompiuterinis menas pagimdytų nau-

ją kompiuterį, man neteko girdėti.

Nenorėjau taip tiesmukai paklausti. Yra žmonėse glūdinčių potroškių, siekių, svajonių. Laikas lyg ir nepavaldu žmogui, bet, pavyzdžiui, kaip puiku būtų sustabdyti bent laiko momentą. Ar šiandien to nepadaro fotografijos menas? Kas iš mūsų bent vaikystėje nesvajoję pagerinti atmintį, išplėsti žmogaus protines galias? Šiandien skaičiavimų technika, kompiuterių galimybės ar nėra tu proto galių išplėtimo įgyvendinimo pavyzdys? Žmonija nuo seno svajoję veikti erdvinius nuotolius, ir kūrė pasakas, bet televizijos ir mobiliojo ryšio galimybės argi mums nepadedą to padaryti? Visi tie žmonijos troškimai, svajonės, kaip pirmiausia gimė pavienių kūrėjų galvose ir įgūdavo meninę, literatūrinę, žodžiu, virtualią išraišką, tik daug vėliau rasdavosi technologinių galimybių tai įgyvendinti.

Trivialus meno istorijos pavyzdys: artėjantis Pirmasis pasaulinis karas savo kraupią meninę nuojautą, artėjančių grėsmių išraišką pirmiausia įgijo mene – ekspresionistų tapyboje, dadaistų darbuose.

Sutinku, kad žmogaus pašamonėje vykstantys procesai, glūdinčios įtampos reiškiasi per intuíciją, taip pat – meninę intuíciją. Viso to padarinys – vadinamoji pažanga. Su tokia nuostata sutinku.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Pasitaisome

2006 m. Mokslo Lietuvos Nr. 4(338) 7 p. straipsnyje *Istorikas Adolfas Šapoka: toks žinomas ir beveik nepažįstamas* paskutinės nuotraukos prierašą skaityti taip: Adolfo Šapokos atminimą siekia įamžinti Utenos A. Šapokos gimnazijos mokytojos Birutė Kairienė (kairėje) ir Jolita Baltuškienė (dešinėje), Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanė doc. dr. Vida Kniūraitė ir dr. Nelė Asadauskienė.

Šio straipsnio autorius – Gediminas Zemlickas.

Redakcija



Pabaiga. Pradžia Nr. 3

Kalbamės su Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos centro vyr. moksliniu bendradarbiu dr. Gintautu Zabiela, kuris (kartu su Lietuvos archeologijos draugijos tarybos pirmininku Zenonu Bauboniu) tapo Metų archeologu. Taip įvertintas jų darbas – tritomis Lietuvos piliakalnių atlasas.

Kaip rengsimės Lietuvos tūkstantmečiui

Artėja 2009-ieji, Lietuvos tūkstantmečio minėjimo metai. Kaip šią šventę pasitinka archeologai? Ar tik pareiškimu, nukreiptu prieš Lietuvos tūkstantmečio minėjimo komisiją?

Naujasis Archeologijos draugijos pirmininkas kolega Zenonas Baubonis pirmą kartą viešai išdrįso pareikšti, kad karalius nuogas. Prie Prezidentūros veikianti Lietuvos tūkstantmečio komisija per dešimtį veiklos metų padarė pernelyg mažai, kad artėjantis jubiliejus mūsų tautos sąmonėje paliktų gilesnį pėdsaką.

Pavyzdžiu mums galėtų būti lenkai. Iškart po Antrojo pasaulinio karo, bene nuo 1948 m. jie ėmė rengtis Lenkijos tūkstantmečio minėjimui. Esant labai sunkioms pokario sąlygoms, lenkai apie 20 metų rengėsi savo valstybės tūkstantmečiui, visoje šalyje įsteigė istorijos ir archeologijos centrų, sukūrė daug muziejų, organizavo daugybę tyrinėjimų, dėl kurių dabar Lenkija yra didžioji istorijos ir archeologijos tyrinėjimų valstybė. Šiandien lenkų tyrinėtojai

Piliakalnių tyrinėjimai: archeologų rūpesčiai ir lūkesčiai



Gedimino Žemlėko nuotrauka

Nuo Tverų piliakalnio atsiveria Žemaitijos toliai

dimas. Tarp Atlaso leidybos iniciatorių jos nebuvo...*

Prioritetas – išsamiems archeologijos tyrinėjimams

ML. Vytauto Didžiojo 500-osios mirties metinės 1930 m. paliko labai gilių pėdsaką tautoje, sujungė Lietuvos miestų ir miestelių gyvenimą. Per visą Lietuvos istoriją nėra buvę tiek Vytau-

dalykas, jis dažnai keičiasi. Kiekviena karta vis kitaip suvokia tą istorinį teisingumą.

Tikrovė tokia, kad Valdovų rūmai 2009 m. bus pastatyti, o archeologai turėjo puikią galimybę iš peties pasidaruoti.

Žvelgiant archeologų žvilgsniu, tai vienas didžiausių projektų visoje Rytų Europoje, sunku net rasti analogų. Nuo 1987 m. iki dabar toje teritorijoje vykdomi tyrinėjimai. Tą žemė pilna įvairiausių radinių, surasta šimtai tūkstančių vienetų. Unikali galimybė tyrinėti, bet daug priklausys nuo to, kas bus daroma toliau. Statyba diktuoja savo logiką, prie jos tenka taikytis.

Kas spėta nuveikti Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje per visus tuos metus nuo tyrinėjimų pradžios?

Ištirta didžiulė teritorija, surasti labai dideli mūsų senosios materialinės kultūros lobiai nuo Vilniaus pradžios laikų, t. y. nuo XIV a. iki beveik XIX–XX amžiaus. Jau nekalbu apie priešistorinius laikus. Dabar vyksta statybos, o to statomo objekto paskirtis vis dar diskutuojama. Gal ir gerai, kad diskutuojama, nors šiaip, kai stato parduotuve, visi žino, kam stato. Vis dėlto vertingiausia viso to palikimo dalis – tai senasis paveldas, senosios architektūros liekanos su rūmų, įtvirtinimų fragmentais. Karūnų ten nerandame, aukso taip pat nėra, nes viskas sugriauta, išvogta, išplėšta. Tačiau ir tai, kas dabar archeologų randama – vertingiausia mūsų paveldo dalis.

Diskusijose, kalbose dėl Valdovų rūmų ateities pasigendu svarbiausio dalyko: kur numatomas tas muziejus, kuriame bus tiriama ir eksponuojami radiniai? Surasta daugiau kaip šimtas tūkstančių radinių, daug dešimtmečių reikės juos tyrinėti, nes ligi šiol būdavo tik išimama ir padedama. Turi būti įsteigtas archeologinių radinių muziejus, gal Vilniaus miesto muziejus – visai nesvarbu, kaip jis bus pavadintas, bet svarbiausia, kad būtų.

Deja, ligi šiol labiau kalbama apie antraeilius dalykus – butaforijos atkūrimą a la renesansas, barokas... Truputį nerimta. Norime pastatyti XXI a. statinį, o būsimoms kartoms rodyti kaip XVI–

XVII a. rūmą. Mūsų sąmonėje tai palieka tam tikras deformacijas, o jų reikėtų vengti. Nuo kokio 2030 m. atstatyti Valdovų rūmai jau bus suvokiama, kad taip jie atrodė XVI ar XVII amžiuje. Pasaulinė praktika rodo, kad taip žmonių sąmonėje išsitrina tikroji autentika. Kartais apsigauja ir specialistai, ne tik plačioji visuomenė. Todėl tarptautinės chartijos ir reikalauja išskirti autentiką ir atstatytąją statinio dalį. Kitaip visai neaišku, kas iš tikrųjų pakeista ir kas „turėjo būti“.

Valdovų rūmų atstatymas turėjo suvienyti tautą, bet išėjo lyg ir priešingai. Visa akcija buvo politizuota. Ar archeologai dėl šių rūmų atstatymo nesuspriešino?

Bijau, kad tarp archeologų kilo daug įvairių ir skirtingų nuomonių, tik mes tiek daug nesidriskėme. Visi sutarėme dėl vieno: be plačių archeologinių tyrinėjimų toje teritorijoje nieko negalima daryti. Tyrinėjimų metu turi būti renkama medžiaga visam kitam. Kilus ginčams dėl to, kas yra aukščiau žemės – jau ne dėl archeologinių dalykų, tarp archeologų būta labai skirtingų nuomonių. Pagaliau tai jau visos visuomenės reikalas, o archeologai yra tos visuomenės dalelė. Jeigu susipriešino visuomenė, tai ko stebėtis, kad ir archeologų nuomonė išsiskyrė. Manau, ne tokio rezultato reikėjo siekti, nors dabar diskusijos aprimo, statyba vyksta.



Ruduo Bražuolės piliakalnyje (Trakų rajonas)

Danties skausmas – Vilniaus senamiestis

Statybos vyksta ir Vilniaus senamiestyje, itin svarbioje istorinėje teritorijoje. Mūsų praradimai senamiestyje labai dideli, ir su tokiu vertinimu tikriausiai nesiginčysite. Tas skubėjimas pastatyti, siekiant kuo didesnio ir greito pelno, lėmė praradimus, kurie neištaisomi.

Matyt, tai neišvengiama šio laikmečio auka. Vilniaus senamiestis labai didelis ir buvo labai apleistas dar prieš privatizavimą. Jeigu būtų buvęs labiau sutvarkytas, tai sunkiai sektųsi tvarkytis iš peties. Kai to imasi žmonės, kurių supratimas apie senamiestį yra primityvokas, kai manoma, kad čia galima daryti, ką tik nori, taip ir yra. Architektūrinę perstatinėjimų dalį kai kur dar bus galima pataisyti, bet archeologiniai praradimai senamiestyje, man regis, yra daug reikšmingesni, negu architektūriniai. Nepamirškime, kad Vilniaus senamiestis be visų kitų vertybių yra ir archeologijos paminklas.

Iki XX a. žemėje buvęs paveldas miestuose nebuvo saugomas. Suvoikimas, kad senamiestis yra archeologinė vertybė, įsitvirtino tik po Antrojo pasaulinio karo. Tai pasakytina ir apie kitas Europos šalis. Lietuvoje ši nuostata įsisauganti gal tik XX a. septintąjį dešimtmetį.

Akini nematomų vertybių drama.

Archeologiniai paminklai senamiestyje išties nematomi, o Vilniuje per pastaruosius 15 metų daug kur buvo stengiamasi įrengti ar praplėsti rūsius, tad būta labai skaudžių praradimų. Kasant žemę apie 2000-uosius buvo rastas X ar XI a. monetų lobis – unikalus radinys, susijęs vos ne su pačia miesto pradžia. Bet priežiūros nebuvo, monetos buvo išgrobstytos, kelios pateko į Trakų istorijos muziejų. Tai žinomas atvejis, o kiek jų nežinoma. Tiriant Žemutinės pilies teritoriją buvo rasta tiek įdomių senųjų monetų, kad dėl šių radinių dabar visai kitaip atrodo ankstyvoji Lietuvos monetų kalyba.

Vilniaus senamiestis unikalus ir tuo, kad jame aptinkama dar gana daug medinių namų fragmentų pėdsakų, pavyzdžiui, Prezidentūros teritorijoje. Tai ir gyvenamųjų namų apatiniai vainikai, ir senieji grindiniai. Pelkėtose vietovėse (Sereikiškių parko teritorija, palei Užupį ir kitur) jie nebloggerai išsilaikė. Tuos išlikusius kad ir namų vainikus galima palyginti su nebloggerai žinomais XVIII–XIX a. mediniais statiniais. Daugelis kitų senamiesčių Lietuvoje nieko panašaus neturi, nes sausose vietose neišliko medinių liekanų.

Nukelta į 16 p.



Vienas iš „Lietuvos piliakalnių atlaso“ autorių dr. Gintautas Zabiela

dirba ne tik savo šalyje, bet Egipte ir daugelyje kitų valstybių. Jie skelbia vertingiausių tyrinėjimų rezultatus, ir tai visai kitas kokybinis darbų lygis. Pagrindas šiems laimėjimams buvo paklotas rengiantis Lenkijos tūkstantmečiui.

Apie tai ir mes svajojome, Archeologijos draugijos taryba rašė įvairius raštus su siūlymais. Kuo baigėsi? Dabar geriausias atvejis bus galima spėti nebent parengti spaudai savo pačių kai kurių tyrinėjimų rezultatus, vieną kitą nedidelį darbą. Per likusį laiką galime pagarsinti tik nedidelius darbelius ir tai jau padarytus, nes naujiems darbams pradėti nebėra laiko. Labiausiai gaila prarasto laiko, bijau, kad 2009-uosius pasitiksim kaip praeinančią šventę su šokiais ir žaidimais. Ne į tai turėjo būti nukreiptos pastangos.

Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcijos požiūri gerai rodo ir „Lietuvos piliakalnių atlaso“ lei-

tu, kiek pakrikštyta tais metais gimusių berniukų. Kai kurie Vytautui pastatyti paminklai ištvėrė net sovietmetį ir išliko ligi šiol.

1930-ieji – geras pavyzdys, nors sąlygos buvo nepalyginamai prastesnės. Ir pats Vytautas ligi tol buvo primirštas, o dabar mes jį gerai žinome ir vertiname. Tada pavyko Vytautą išaukštinti, kai kas pastebi net buvus Vytauto kultą. Kita vertus, pamirštame, kad ant tos bangos išaugo ir naujieji Lietuvos istorikai: Antanas Šapoka, Zenonas Ivinskis ir kiti. Pagaliau Kaune atsirado puikus Vytauto Didžiojo kultūros muziejus. Tai vis Vytauto jubilėjaus metais pradėti darbai.

O mes pastatysime Valdovų rūmus.

Tik ar tai XXI a. poreikis? Man keistai skamba argumentas, kad taip atkuriamo istorinį teisingumą. Istorinis teisingumas yra labai sąlyginis

* Lietuvos archeologijos draugijos tarybos pirmininko Zenono Baubonio pastaba.

Praeities klaidos turi būti ištaisytos (3)

Atkelta iš 3 p.

kaip jos neturi bet kuri pavergtta tauta ir okupuota valstybė. Lietuva pagaidautų, kad būtų įvykdyti moraliniai išpareigojimai, pripažintos padarytos klaidos ir rimtai įvertintos. Taigi ne sienų revizija, bet mėginimas įvertinti – toks Vilniaus konferencijos tikslas.

Kai vyko du karai

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Genocido ir rezistencijos tyrimo departamento direktoriui dr. Arvydui Anušauskui yra tekę skaityti KGB archyve saugomas analitines pažymas apie prof. P. Goublo pasisakymus dėl įvykių Lietuvoje, o konferencijoje buvo galima išgirsti gyvas tų įvykių dalyvių ir liudytojų mintis.

A. Anušauskas priminė, kad pradėdant 1944 m. Sovietų Sąjungą kariavo ne vieną, o du karus: tęsė karą su nacistine Vokietija ir pradėjo antrąjį – su antikomunistiniais ir nacionalistinėmis sąjungomis Ukrainoje, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, t. y., buvusios Sovietų Sąjungos vakarinėje dalyje, kitaip tariant, Mo-



Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salėje konferencijos metu

rusių jau pasibaigus karui, palaikų.

Sovietų okupacinė valdžia davė nurodymą iš Rytų Vokietijos išvežti visas rastas kultūros ir meno verty-

dimus: tai Vokietijos denacifikavimas, demilitarizavimas. Tačiau Potsdamo konferencija nubraižė ir naują Europos žemėlapi su naujomis valstybių sienomis. Tai į ateitį bloškiamos problemos. Didelę sumaištį Europos valstybių santykiams tebekelia Kaliningrado problema. Sovietų Sąjungos įtakos sferai tik faktiškai buvo paliktos Baltijos valstybės, nors Lietuvos vardas Potsdamo konferencijoje buvo paminėtas tik vieną kartą: Rytprūsiose nubrėžiant ribą, nuo kurios viena dalis priklausys Sovietų Sąjungai, o kita – Lenkijai.

1944 m. Stalinas kalbėjo apie vienintelę Vokietijos teritoriją, į kurią Sovietų Sąjunga pretenduoja – tai Rytprūsijų dalis. Potsdamo konferencijoje buvo numatyta Rytų Prūsiją atskirti nuo Vokietijos ir tą teritoriją perduoti Lenkijai ir Sovietų Sąjungai. Sienas turėjo nustatyti ekspertai, bet jų niekas nerinko, tad sienų niekas tiksliai nenustatė. Skilo Vokietija, prasidėjo šaltasis karas ir tai sutrukdė galutinai ir taikiai sureguliuoti Rytprūsijų problemą.

1946 m. Sovietų Sąjunga pati ėmėsi spręsti jai priskirtos administruoti teritorijos ateitį, įtvirtinusi jai Rusijos Federacijos srities statusą. Taip pat buvo paskelbta, kad visi vokiečiai bus iškelinti į Rytų Vokietijos okupacinę zoną, jų turtas konfiskuotas valstybės naudai. 48 ešelonais 102 tūkst. vokie-

čių ir lietuvininkų jau 1948 m. buvo išvežti į Rytų Vokietiją.

1990 m. kilo Kaliningrado ir Klaipėdos problema

Subyrėjus „geležinei uždangai“ sienų klausimas buvo sprendžiamas dvišalėmis sutartimis. 1990 m. Maskvoje Rytų Vokietijos ir Vakarų Vokietijos, Sovietų Sąjungos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir JAV užsienio reikalų ministrai patvirtino naują sutartį, pagal kurią Vokietija buvo pripažinta su tuometinėmis sienomis iki Oderio–Neisės.



Mažosios Lietuvos reikalų tarybos narys Vytautas Gocentas reikalauja istorinio teisingumo iš gimtųjų vietų išvarytų lietuvininkų atžvilgiu

A. Anušauskas priminė ir tokį faktą: tais pačiais 1990 m., vos atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Sovietų Sąjungos KGB pirmininkui Vladimirui Kriučkovui jo vadovaujamo KGB analitikai pasiūlė sukurti tokią situaciją, kuri Lietuvos pasitraukimą iš Sovietų Sąjungos sudėtų pačiai Lietuvai padarytų nenaudingą. Planuota pareikšti, kad Klaipėdos kraštas turįs likti Sovietų Sąjungai, nes ši dalis į Sovietų Sąjungos sudėtį įtraukta 1948 m. balandžio mėn., kai buvo nustatytos administracinės Sovietų Lietuvos sienų ribos. Esą visi Klaipėdos ir Klaipėdos krašto gyventojai tuo metu automatiškai gavo Sovietų Sąjungos pilietybę.

Vadinasi, 1990 m. buvo iškeltas Kaliningrado ir Klaipėdos krašto klausimas, Sovietų Sąjungos „analitikai“ ne be KGB pastangų ėmė teigti, kad „Klaipėdos klausimas“ esąs atviras, nėra galutinai išspręstas.

Kaliningrado srities ateitis

Su Kaliningrado sritimi susiję klausimai Rusijai, ko gero, yra patys skaudžiausi. Rusija jautriai reaguoja ir į reikalavimą demilitarizuoti Kaliningrado sritį. A. Anušauskas priminė, kad šis reikalavimas buvo pradėtas kelti apie 1990-uosius. 1994 m. Vilniuje vyko Baltijos asamblėja, kurios metu buvo priimta rezoliucija dėl Kaliningrado srities. Joje teigiama, kad Kaliningrado srities problema – tai visos Europos problema. Buvo pasiūlyta šią sritį demilitarizuoti.

Kokia yra Rusijos pozicija šiuo klausimu? Rusijos diplomatai teigia, kad Potsdamo susitarimai ir 1990 m. sutartis įtvirtina jų šalies teises į Kaliningrado sritį.

Vis dėlto visi procesai rodo, kad Kaliningrado srities ateities klausimas nebuvo pamirštas net ir po 1997 m. Rusijos ir Lietuvos pasirašytos valstybinių sienų sutarties. Kaliningrado sritis atskiria Baltijos valstybes nuo NATO grupuotės Europoje, tad Rusija, matyt, puoselėja viltis, kad dėl geografinės Baltijos šalių padėties jos gali būti net ir neginamos karinio konflikto metu... Todėl Rusija suinteresuota Kaliningrado srityje išlaikyti 50 tūkst. karių ir stiprią ginkluotę.

A. Anušauskas priminė vadinajamą Šanchajaus konvenciją, kuri neoficialiai įtvirtina Rusijos požiūrį į Kaliningrado sritį: kariniai, strateginiai ir geopolitiniai veiksniai yra svarbesni už ekonominius.

Primintas ir prieš penkerius metus Mažosios Lietuvos reikalų tary-



Konferencijos dalyviai – užsienio šalių ambasadoriai

lotovo-Ribentropo pakto įtakos zonoje. Pastarasis karas nesibaigė su nacistinės Vokietijos pralaimėjimu 1945 metais. Po Potsdamo susitarimų šios šalys liko už demokratinio pasaulio ribų, kartu buvo paliktos likimo valiai ir šių kraštų tautos, kariavusios su Sovietų Sąjunga. Tos kovos masą Lietuvoje rodo kad ir toks A. Anušausko pateiktas skaičius: Rytų Vokietijoje tuo metu okupacinį režimą įgyvendino tiek pat vidaus kariuomenės kariškių, kiek ir mažytėje Lietuvoje.

Daugelis to meto įvykių ir jų padarinių noriai pamiršta. Antai Potsdamo konferencijoje buvo numatyta tvarkingai ir humaniškai deportuoti vokiečius iš Lenkijos, Čekoslovakijos ir Vengrijos. Sovietų Sąjungos administruojama Rytų Prūsija nebuvo minima, bet iš čia taip pat buvo pradėti vokiečių perkėlimai. 1946–1948 m. buvo perkelta 10 mln. vokiečių, žuvo arba buvo nužudyta 1,6 mln. žmonių, t. y., kas šeštas vokiečių iš rytinių teritorijų.

Nesilaikant tarptautinės teisės reikalavimų iš 2,5 mln. vokiečių karo belaisvių buvo „sudarytos sąlygos“ žūti kas šeštam – maždaug apie 0,5 mln. žmonių. Vilniuje, Kalnų parke, Kauno VI forte, Macikų karo belaisvių lagerio kapinėse greta nacizmo aukų užkasta šimtai vokiečių, mi-

bes, nenustačius jų kilmės ir savininkų (didelė dalis priklausė holokausto aukoms). Taip buvo sudarytos sąlygos kilti dabartinėms Rusijos restitucijos problemoms, kurios siejasi su tų vertybių grąžinimu.

Rytprūsijų problema sovietai sureguliuavo savaip

A. Anušauskas priminė ir teigiamus Potsdamo konferencijos spren-



Kovo 11-osios akto signatarai prof. Bronislovas Kuzmickas ir Liudvikas Sabutis

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas



Pradžia Nr. 4

Toliau kalbamės su žurnalistė Kornelija Jankauskaite, viena iš knygos *Marija Gimbutienė... iš laiškų ir prisiminimų* sudarytoja bei rengėja (sudarė drauge su Zivile Gimbutaite).

Vyrai Marijos gyvenime

Jums Topangoje bendraujant su Marija, ar ji minėdavo Jurgį Gimbutą, su kuriuo buvo jau išsiskyrusi?

Dėl skyrybų ji neapgailestavo, bet po chemoterapijos seansų, kai būdavo labai nusilpusi, gal kartą ar kelis kartus esu jos paklaususi: *Marija, ar negaila, kad išsiskyrėte su Jurgiu? Ji pasakė: Žinai, senatvėje gal ir neblogai būtų turėti tokį vyrą – prie židinio pasėdėti, pakalbėti, jaunystės dienas prisiminti.* Apie savo buvusį šeimyninį gyvenimą ji šnekėjo labai santūriai.

Tame atsakyme buvo galima išvelgti apgailestavimą?

Ji nebūtų galėjusi su Jurgiu toliau gyventi, reikia ją teisingai suprasti. Ji buvo labai savarankiška ir didelio masto žmogus. J. Gimbutas juk taip pat buvo asmenybė, kultūros istorikas, mokslininkas. Jis daug rašė. Apie Mariją dienoraštinėje autobiografijoje parašė tokius žodžius: *O žmona nuo manęs paprasčiausiai pabėgo.*

Pamenu, Marija buvo sakiusi, kad jiems gyvenant Bostone, kai jie jau skyrėsi, kol Marija dar nebuvo

Kelias pas Mariją (2)



Marija Gimbutienė Kalifornijos Los Andželo universitete, savo darbo kabinete 1969 m. Jos puiki regimoji atmintis leisdavo lengvai įvertinti, ką vienas naujai atrastas radinys turi bendro ir kuo skiriasi nuo visų kitų

metas, kai tektų riboti darbus. Nebūčiau galėjusi daryti tiek daug to, ką visą gyvenimą norėjau daryti.

Tas ponas vedė kitą moterį, bet per Padėkos dieną ar kitų švenčių metu jis kviesdavosi Mariją, ir ji kartais nuvažiuodavo. Kartą grįžo labai laiminga ir juokėsi iš visos širdies: *Žinai, tiek bučiavomės prie visų su Loidu ir pasisveikindami, ir atsiveikindami, net nepatogu...* Jai buvo jau 70 metų, nors niekas nebūtų tiek davęs. Buvo labai gyva, energinga, labai pagavi ir spindinti moteris.

Jai buvo likę tik treji metai

Tuo metu Marijai buvo likę gyventi tik trejetas metų – tiek jai buvo skyrusios jos pamiltosios deivės. Ar ji jau-tė tą artėjančią atomaz-

gą ir trapų gyvenimo laikinumą?

Niekada apie tai nekalbėdavome, šalia jos buvo visiškai ramu, visada jausdavau stabilumą, pastovumą. Todėl aš ir išėjau iš jos. Ne kartą dėl to apgailestavau, nes labai jos ilgėjausi. Vis dažniau ėmiau ją lankyti Topangoje. Tai tęsėsi beveik iki paskutinių Marijos gyvenimo dienų. Ir paskutinę Padėkos šventę sutikome drauge. Bet tąkart išeinant iš jos atrodė, kad Marija gyvens šimtą metų. Nors jos sveikata labai sparčiai nyko, Marija nerodė savo negalavimų. Po chemoterapijos seansų aš būdavau šalia, bet ji nesiskųsdavo, ir jos negalios veide neatsispindėdavo.

Tačiau fizinį skausmą jautė?

Po chemoterapijos gulėdavo lovoje, visai negalėdavo paeiti. Skaitydavo lovoje. Keisčiausia, kad paskui važiuodavo į dykumą ir ten taip greitai atsigaudavo, kad reikia tik stebėtis. Tada Topangoje dar gyveno jos dukterė Danutė – žolininkė; ji kasdien duodavo Marijai išgerti žolių antpilo, kuriuo valydavo organizmą po chemoterapijos. Neįtikėtina, bet

praėjus dešimčiai dienų ji vėl būdavo linksma, vėl ant sparnų.

Iš pradžių neturėjau vairuotojo teisių Amerikoje, tad Marija, praėjus dešimčiai dienų po chemoterapijos, jau pati vairuodavo automobilį. Visur eidavo, spinduliudavo. Su jos sveikata dėjosi stebuklingi dalykai. Tuo gyvybingumu gal ir vadavosi iš sunkios ligos.

Stebino darbingumu ir darbštumu

Marijos Gimbutienės vitalizmas tikriausiai yra apskritai lietuviškas moterims būdingas savybė?

Jos vitalizmas ypatingas, perleistas per intelektualų pradžią. Man tai ypatingo talento asmenybė. Tiek žmogui dirbti, kiek dirbo ji, sunkiai įsivaizduojama... Rengdama jos laiškus ir prisiminimus, rinkau medžiagą, kalbinau žmones, teko tvarkyti ir iš Amerikos bei Rusijos gautus tekstus – tai buvo varginantis darbas, galėjau dirbti tik tam tikrą valandų skaičių. O Marija atsikeldavo anksčiausiai, mankštindavosi, orkaitėje išsikepdavo bandelę ir nuo šešių ryto jau sėdėdavo prie darbo stalo. At-

sikeldavau aštuntą valandą, pagamindavau jai lengvą pusrytį, dažniausiai avižinių dribsnių košės su medumi. Per pusryčius dešimtą valandą aptardavome, ką dar pagaminti. Po pusryčių vėl sėdavo dirbti ir iki pirmos nepakildavo nuo stalo. Ji labai lengvai galėdavo nuo mokslinių minčių pereiti prie buitinių reikalų ir vėl grįžti atgal. Pirmą valandą mes pavalgydavome priešpiečius, paskui ji vėl sėdavo prie darbo ir taip iki penkių, šešių valandų. Tada klausydavosi žinių, vakarieniaudavome, per televizorių žiūrėdavome kokį filmą ar koncertą.

Ką tuo metu ji rašė: knygą, straipsnius?

Kalbu apie 1989–1991 m., kai Marija rengė spaudai *Deivės civilizaciją*, o paskui skaitė ir skaitė korektūras. Rengė ir kitus tekstus, galbūt būsimoms knygoms. Rūpinosi ir *Senosios Europos* tekstais. Korektūros ėjo nesibaigiančiu srautu.

Lietuva jai buvo viskas

Koks buvo Marijos santykis su Lietuva, kas jai buvo Lietuva?

Oi, Marijai Lietuva buvo viskas.

Jos namuose tvyrojo lietuviška dvasia, pilni namai lietuviškų skulptūrėlių – jų atsiųsdavo Vilniuje gyvenusi mama. Dalį tų lietuviškų skulptūrėlių – Rūpintojėlių, pietų, Dievo Motinų, Jonų Nepomukų ir daugybę kitų šventųjų, kuriuos taip mėgsta drožinėti Lietuvos tautodailininkai, Marija dovanojo Kalifornijos universiteto Los Andžele muziejui. Aišku, gintaras jos namuose taip pat užėmė išskirtinę vietą. Ji prisimindavo pavasarį Lietuvoje ir bundančią gamtą, gražiai sutvarkytus gėlių darželius prie namų. Giliai atsidusdavo ir sakydavo: *Kai visa tai prisimenu iš vaikystės, net gera širdyje pasidaro.*

Su Marija visada rasdavome bendrą kalbą apie Lietuvą. Ją pasiekdavo žurnalai *Kultūros barai*, *Kalbos kultūra*, užsisakydavo Amerikoje leidžiamus *Metmenis*, *Akiračius*, laikraštį *Draugas* ir kitus leidinius. Mane stebino, kad gyvendama Lietuvoje aš nenusiperku *Kalbos kultūros*, o Marija prenumeruodavo Amerikoje.

Ne viską ji spėdavo perskaityti, todėl aš perskaitydavau ir jai referuodavau, kai vakare išeidavome į verandą. Aptardavome vieną ar kitą Lietuvos kultūrinio gyvenimo reiškinį. Kadangi anksčiau, po teatrologijos studijų man yra tekę dirbti tuometiniame Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institute mokslo darbuotoja, buvau susipažinusi su istorikais, archeologais. Taigi su Marija galėdavome aptarti daug bendrų temų. Jai tai būdavo labai malonu. Buvo puiki mokslininkė, bet kartu ir labai natūralus žmogus, nuostabi moteris, su ja buvo tikrai miela bendrauti. Mokslininkų būna įvairių – Marija buvo žavi, džiugi, puiki, prasminga, gera, švelni ir labai subtili asmenybė.

Kaip ją suvokė amerikiečiai, kito mentaliteto, kitos kultūros žmonės?

Susitikdavau ją lankydavusias amerikietes moteris, bet man taip ir neteko jų paklausti, kai jos jaučią tą Marijos lietuviškumą. Iš bendros nuostatos man atrodo, kad jai tekdavo net šiek tiek spirtis prieš norą iškreipti jos vardą. Atsimenu, ji yra sakiusi, kad čia visi nori iškreipti jos vardą: tai Mareidža, tai Meri, tai Maricha, tai dar kaip nors, o ji sakė esanti lietuvė, jos vardas – Marija. Tad ir savo vardą rašydavo taip, kaip reikia, nors pavardę rašydavo – Gimbutas.

Man atrodo, kad Amerikoje ji turėjo tam tikrą savitumą kaip lietuvė, nors tarp amerikiečių ji buvo įsateisė mokslininkė.



Marija ir Jurgis Gimbutai

tiek daug pasiekusi ir išgarsėjusi, Jurgiui atrodė, kad jis taip pat didelis mokslininkas. Suprantama, kad jam jo paties darbai atrodė svarbiausi, o Marijos darbai jam tuo metu gal ir neatrodė tokie reikšmingi. Ji jautė savyje glūdintį didelį dvasinį ir intelektualinį potencialą, kuriam realizuoti reikėjo ir tam tikros erdvės, idėjas išgyvenant ir įgyvendinant.

Vyrų dėmesio Marijai, regis, nestigo, kiek žinau, ji ne tik sulaukdavo jų dėmesio, bet ne kartą galėjo ir ištekėti.

Labai šiltus jausmus jai reiškė ir net piršosi Loidas Kotsenas (Lloyd Cotsen), kosmetikos bendrovės *Neutrogena* savininkas, milijonierius. Jis finansavo ir archeologijos instituto, pavadinto jo vardu, prie Kalifornijos Los Andželo universiteto įkūrimą. Šis žmogus prijautė archeologijai. Jo žmona ir mažas sūnelis buvo nužudyti italų mafijos. Kartais Marija pasvarstydavo, gal pajauokaudavo: *Va, galėjau būti milijonierė. Mano dukros dabar būtų aprūpintos...* Kiek pagalvojusi pridurdavo: *Tada nebūčiau galėjusi tiek daug kasinėti, vis vien būtų atėjęs toks*



Vakarėlis su studentais Topangoje. Studentai ją vadindavo Motina Deive arba Mūsų Deive Marija, 1984 m. rugpjūtis

Filmuodavosi noriai ir džiaugsmingai

Ar Marija Gimbutienė buvo viešumos žmogus, o gal labiau vienišė?

Mariją jos paskutiniams gyvenimo metais lankydavo jos idėjų gerbėjos amerikietės, jai dainuodavo, nors stengdavosi per daug nevarginti. XX a. paskutinįjį dešimtmetį Niujorke dirbo garsus televizijos žurnalistas Bilas Moersas, (taip šią pavardę atsimečiau iš klausos). Jis paskambino Marijai, paprašė atvykti į Niujorką filmuotis. Tarėsi dėl būsimo dokumentinio filmo, kurį šis žurnalistas buvo sumanęs kurti. Kiek man pasakojo pati Marija, tas televizijos žurnalistas kalbindavo tik žymiausius Amerikos žmones.

Ir vis dėlto Marija Gimbutienė į Niujorką nenuvyko ir laida su ja nebuvo nufilmuota?

Ji niekaip neištaikė tam laiko,



Liucernos slėnyje prie Marijos namų; matyti augantys jošua medžiai

Ar Marija Gimbutienė noriai filmuodavosi?

Labai noriai ir džiaugsmingai. Kai ją filmuodavo, kažkodėl visada būdavo daug žmonių, užlėkdavo keistų grupių, paskui veždavosi ją į Polo Getės (J. Paul Getty) muziejų, kur sukaupta daug antikinio meno vertybių. Jis yra netoli Topangos, Santa Monikos kalnuose. Ten taip pat filmavo. Minėtą Kelą Kiornsa geriausiais ir prisimenu iš visų jų filmavusiųjų. Tą pusmetį savų planų ją filmuoti turėjo Bilas Moersas (Bill Moers) ir minėtasis Kelas Kiornsas. Buvo atvykę filmuoti ir Lietuvos dokumentininkai Arvydas Reneckis, Alyudas Buklys ir Vytautas Vilimas, kūrę dokumentinį filmą apie lietuvių tautos genocidą. Tačiau ar buvo sukurtas filmas, taip ir neaišku, nes A. Reneckis ir A. Buklys pasi-

liko gyventi Amerikoje, ir jokios informacijos apie tai neturiu.

Ir per kirpėją gali susipažinti su garsenybe

Kaip Džeinė Fonda susitiko su Marija Gimbutiene? Juk kažkas turėjo jas suvesti?

Kiek žinau, Džeinė Fonda sėdėjo pas kirpėją ir ši, darydama jai šukuoseną, pasakojo apie skaitytą įdomią knygą, kurios autorė aukštino moteris, dėstė idėjas apie senovės visuomenę, kurioje dominavo ne vyrai, o moterys. Žodžiu, kirpėja savais žodžiais perpasakojo Marijos Gimbutienės knygoje skaitytas mintis. Lyg ir paprastas pokalbis apie perskaitytą knygą, bet Džeinė Fonda tą Marijos Gimbutienės knygą *Deivės kalba* susirado ir perskaitė. Beje, šią istoriją pati aktorė man ir papasakojo.

Marijos Gimbutienės knyga *Deivės kalba* pasirodė Amerikoje 1989 m. ir apie ją prakalbo spauda. Kai tų pačių metų spalio mėn. atvažiavau pas Mariją į Topangą, ta knyga dar kvepėjo spaustuvės dažais... Mariją ėmė lankyti žurnalistai, jos vardas išpopuliarėjo. Ligi tol ji nebuvo sulaukusi tiek dėmesio. Jos gyvenimu ir mokslu darbais nuolat domėjosi buvusi Marijos studentė, vėliau jos knygų *Deivės kalba* ir *Deivės civilizacija* redaktorė bei biografė Džoana Marler (Joan Marler). Beje, ji yra viena iš kalbėtojų filme apie Mariją Gimbutienę, sukurtame Kanadoje...

... ir apie kurį 2005 m. rašė „Mokslas Lietuva“.

Taip. Ypatingo dėmesio Amerikos visuomenėje Marija Gimbutienė susilaukė būtent nuo 1989 m., po *Deivės kalbos* pasirodymo. Tuo metu Džeinė Fonda rengėsi vykti į Europą – Rumuniją, Vengriją, tuometinę Čekoslovakiją, ten rengėsi susitikti su Vaclavu Havelu. Aktorės asistentė paskambino Marijai Gimbutienei ir pranešė, kad jos idėjomis susidomėjo Džeinė Fonda, kad ji nori aplankyti Mariją Gimbutienę Topangoje. Marijai visa tai sukėlė gal ne tiek džiaugsma, kiek keistą jausmą: kodėl dabar ja susidomėjo Džeinė Fonda.

Europa gali ir palaukti

Po savaitės vėl paskambino Džeinės Fondos asistentė ir pranešė, kad aktorė neatvažiuos, nes dviem savaitėms išvyksta į besilaisvinančias iš Sovietų Sąjungos įtakos pokomunistines šalis. Po kelių dienų ta pati asistentė pranešė: *Europa palauks, Džeinė Fonda pirmiausia turi pasimatyti su Jumis.*

Gal tas Džeinės Fondos planų kaltiojimas sietinas su sunkia Marijos Gimbutienės liga?



Išėjus pasivaikščioti po dykumą su vienu mėgiamų Marijos šunelių Ešle; dešinėje – Kornelija Jankauskaitė

Nemanau, nes apie ligą niekur nebuvo skelbiama ir kalbama. Džeinė Fonda atvyko pas Mariją Gimbutienę į Topangą ir pirmiausia pradėjo kalbą apie norimą kurti filmą. Džeinė Fonda, eidama pas Mariją, jaudinosi, galėjau tai pastebėti, nes ją su asistente pirmiausia sutikau aš, persimetėm keliom mandagumo frazėm. Vėliau, jau profesorės kambaryje, ilgėliau ją stebėjau. Tai turėjo būti filmas apie Mariją Gimbutienę, ir pati Džeinė Fonda norėjo vaidinti Mariją.

Aktorė su archeologe kalbėjosi gana ilgai. Marija Džeinei davė savo straipsnių kopijų. Jos kelis kartus buvo susitikusios. 1990 m. vasarą aš išvažiavau iš Topangos. Tą vasarą Džeinė Fonda lankė Marijos Gimbutienės paskaitas. Taip nutiko, kad netrukus Džeinė Fonda išteikėjo už multimilijonieriaus, daugelio televizijos kanalų savininko Tedo Ternerio (Ted Turner) ir išvyko gyventi į kitą Amerikos pakrantę. Pasikeitė aktorės gyvenimo planai, ir man sunku pasakyti, kodėl ji neįgyvendino savo sumanymo – nesukūrė filmo apie Mariją Gimbutienę. Tiesa, aktorė dar atvažiudavo į Santa Moniką, ir Marija Gimbutienė man laiškuose rašė, kad Džeinė Fonda ją aplanko, rodo daug dėmesio. Tačiau filmas nebuvo sukurtas.

Džeinės Fondos interviu

Ar Jums nekilo mintis parašyti laišką Džeinei Fondai ir paklausti, kodėl ji taip ir nepradėjo kurti filmo, kurio pagrindinė veikėja būtų buvusi Marija Gimbutienė?

Džeinė Fonda tiesiog nebūtų at-

sakiusi į mano laišką. Net už 10 min. interviu ji reikalauja nemažo atlygio.

Bet iš Jūsų nereikalavo?

Nereikalavo. Juk Marija mane pristatė kaip savo draugę, žurnalistę iš Lietuvos. Su Marija mes iš anksto surežisavome, kuriuo momentu aš galėsiu įsiterpti į Marijos ir Džeinės Fondos pokalbį. Pasakiau Džeinei Fondai: *Kadangi Marija su Jumis kalbasi, tai ir Jūs teiktis skirti 10 minučių, kad galėčiau Jus paklausinti. Tą pokalbį parvežčiau į Lietuvą.* Aktorė sutiko, nors paprastai to nedaro. Marija sėdėjo už darbo stalo ir šypsodamasi žiūrėjo, kaip mudvi kalbamės. Ta Marijos šypsena, jos geranoriškumas tą akimirką mane labai palaikė, įkvėpė drąsos, vidinės laisvės. Už tai Marijai esu labai dėkinga.

Susėdome ten pat ir 10 min. kalbėjomės. Spėjau priminti Džeinei Fondai operatorių Joną Gričių, kuris ją ir kitus žymius aktorius filmavo TSRS ir JAV bendrame filme *Žydroji paukštė* pagal to paties pavadinimo Meterlanko pasaką. Aktorę šis priminimas šiek tiek sudomino, paskui ji išdėstė savo mintis, kuo jai įdomios Marijos Gimbutienės idėjos ir dar palinkėjo Lietuvai išsivaduoti iš komunistinės sistemos gniaužtų, rasti tokį kelią, kuriuo einant būtų sukurta egalitarinė sistema ir kurioje gamta bei moteris nebūtų nutelbtos. Štai ir viskas.

Tos minutės prabėgo, aš dar norėjau ją klausti, bet aktorė nukirto: *10 minučių baigės.* Paskui ji toliau tęsė kalbą su Marija.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas



Atspėkite, kuri iš jų yra Marija Gimbutienė, o kuri – Džeinė Fonda. Garsioji JAV aktorė ketino kurti filmą apie lietuvių archeologę ir rengėsi atlikti pagrindinį – Marijos – vaidmenį

nes Niujorkas – tai visai kitas Amerikos pakraštys. Ji kėlė sau visai kitas užduotis, siekė pabaigti savo pradėtus darbus. Skubėjo. 1991 m. turėjo pasirodyti jos *Deivės civilizacija*. Atsimenu ją nuolat skaitančią korektūras. Tačiau kai 1991 m. gegužę į Santa Moniką atvyko tuometinio Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis ir skaitė pranešimą apie Lietuvą Santa Monikos koledže, o kitą dieną – Beverly Hilso (Beverly Hills) salėje, Marija net du vakarus iš eilės vyko klausytis tų pranešimų. Tam laiko ji negailėjo. Be to, spaudai rengė ir kitas savo knygas. Po Marijos Gimbutienės mirties buvo aptikti ir dar nespausdinti jos rankraščiai, pavyzdžiui, knyga *Gyvosios deivės* išspausdinta tik 1998 m., taigi praėjus ketveriems metams po Marijos Gimbutienės mirties. Tą knygą spaudai rengti pabaigė Robin Dekster (Robbin Dexter), bet didžiausią tų darbų dalį padarė pati Marija.

Matyt, Marijai nebuvo labai svarbu, kad ją dar ir dar kartą parodytų per televiziją. Kiek prisimenu, ją nuolat filmuodavo toks Kelas Kiornsas (Kell Kearns). Nežinau, kas jis toks, bet jis nuolat ją filmuodavo.

Marija Gimbutienė susidomi Džeinė Fonda

Kas Marijos Gimbutienės mokslinėje veikloje galėjo sudominti garsiąją aktorę Džeinę Fondą (Jane Fonda)?

Man teko imti interviu iš Džeinės Fondos – išspausdinu jį žurnale *Kinas*. Aktorė aiškino, kas ją domina Marijos Gimbutienės tyrinėjimuose ir hipotezėse. Kadangi ji – aktorė ir politinė aktyvistė, o menininkai yra visuomeninio gyvenimo centras, nes menas, taip pat ir kinas, keičia žmonių emociją ir dvasinę būseną, vadinasi kartu gali keisti ir socialinę sistemą. Taip teigė Džeinė Fonda. Todėl ji ir buvo susidomėjusi Marijos Gimbutienės idėjomis. Pasak aktorės, Amerikos visuomenė praradusi darną, išsibalansavusi, nes žmonės nusigriebė nuo gamtos. Taip esą ir dėl pernelyg didelio vyrų dominavimo. Siekė žmogų sugražinti atgal prie gamtos, sumaterialėjusiai visuomenei suteikti jai būtiną pusiausvyrą ir harmoniją, pagaliau norėjo sumažinti vyrų dominavimą visuomenėje. Tai maištaujanti prieš esamą Amerikos visuomenę aktorė. Studentiškame



1989 m. Marijos Gimbutienės suorganizuota II tarptautinė indoeuropeistikos konferencija Dubline, Airijoje; kairėje – prof. Michael Herity

eLIBRARY.LT

Visuomenės pažanga ir iš esmės pakitęs Lietuvos gyvenimas neįmanomas be laiku pasiekiančios informacijos. Pagrindiniai veiksniai, turėję lemiamos įtakos žinių ir informacijos vadybos populiarumui, buvo pramoninės ekonomikos transformacija į informacinę, o dabar jau ir į žinių ekonomiką bei globalizaciją.

Šiandieniniame pasaulyje informacija tapo vienu svarbiausių strateginių nacionalinių išteklių, veiklos produktai ir procesai tapo vis labiau orientuoti į žinias. Žmogaus ir informacijos tarpusavio santykiai įgauna kokybiškai visiškai naują pobūdį. Elektroniniai ištekliai ir priemonės gerokai kelia mokslinių tyrimų kokybę, švietimo lygį, patį mokymo procesą, mokslinių tyrimų ir praktikos lygį, įstatymų leidimo ir vykdomosios valdžios darbo veiksmingumą, pagreitina naujųjų technologijų kūrimą ir diegimą.

Visuomenės poreikis gauti žinių modernesniais būdais tapo itin aktualus ir todėl, kad tradicinės bibliotekos, skaityklos ir informavimo priemonės nebepatenkino didėjančių žinių visuomenės poreikių. Šiuolaikinės technologijos leido sukauptą informaciją paversti elektronine ir kurti iš esmės naujų rūšių informacinius išteklius. Priėjimo prie šių išteklių organizavimas tapo pagrindiniu informacinio bibliotekinio aptarnavimo, kultūros ir švietimo uždaviniu. Šiandien akivaizdu, kad veiksmingiausiai šis uždavinys sprendžiamas kuriant naujas elektronines bibliotekas, kurios įgyvendina kokybiškai naują informacijos gamybos, saugojimo, organizavimo ir platinimo lygį.

Elektroninius išteklius saugančios ir kaupiančios bibliotekos tobulina pasaulio, kuriame gyvename, supratimą. Joms lemta tapti viena svarbiausių mūsų istorinės ir kultūrinės atminties, kolektyvinio mąstymo naujove.

Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras

Viešojoji įstaiga Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras įsteigta 2003 m. gruodžio mėnesį. Tai pelno nesiekianti organizacija, kuri padeda kurti palankias sąlygas Lietuvoje veiksmingai taikyti ir naudoti naujausias technologijas. Organizacija domisi šios srities naujovėmis ir skatina jų diegimą. Įstaigos veikla apima mokslo, kultūros, meno, reklamos, pažangių verslo idėjų, laisvalaikio organizavimo sritis. Pagrindinis įstaigos veiklos tikslas – informacinės visuomenės augimo skatinimas, naujų technologijų diegimas mokslo ir švietimo srityse.

Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras užsibrėžė įgyvendinti šiuos uždavinius:

- skleisti informaciją apie aktualius mokslo laimėjimus bei mokslinius darbus žiniasklaidoje ir kitomis informacinėmis priemonėmis, leisti knygas, įvairius leidinius, kurti interaktyvią aplinką;
- organizuoti įvairius seminarus, konferencijas, pasisakymus bei debatus televizijoje ir radijuje, kitose informacinėse priemonėse;
- kurti ir įgyvendinti praktinės pagalbos sistemą Lietuvos piliečiams renkantis studijas Lietuvoje ir užsienyje, užsienio šalių piliečiams renkantis studijas Lietuvoje;

Mokslinės elektroninės bibliotekos vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje

Vienų metų veiklos apžvalga

- bendradarbiauti su užsienio šalių mokymo įstaigomis, mokslo, kultūros, meno, laisvalaikio organizavimo, verslo struktūromis bei kitais visuomenės veikėjais;

- organizuoti įvairius mokymus.

Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras yra atviras moderniosioms technologijoms, progresyviai mokslinei ir edukacinei patirčiai, šalies ir užsienio mokslininkų nuomonėms; čia siekiama teikti tokias paslaugas, kurios atitiktų **viziją** – nacionalinių elektroninių išteklių kaupimo, naujųjų technologijų plėtros, lietuviškumo inicijavimo ir nuolatinio mokymosi plėtotės idėjas.

Misija – Centras turi būti pajėgus ne tik kurti ir įgyvendinti aukštas ir naujas mokslo, IT ir švietimo kompetencijas bei jų sudėtinųjų dalių tobulinimo programas, bet turi būti institucija, gebanti kurti pavyzdines mokymosi aplinkas ir besimokančios organizacijos kultūrą.

Vertybės ir principai

- Meilė ir dvasingumas, pagarba žmogui, pilietinis aktyvumas ir tautinė savimonė – pagrindinės vertybės, kuriomis turi būti grindžiamas veiklos turinys, procesas ir visų bendradarbiavimo proceso partnerių santykiai.

- Mokslininkas ir žinių gavėjas, suvokiantis savo misiją – puoselėti visapusiškai išsilavinusią, kūrybingą, pozityviai maistančią ir mylinčią pasaulį asmenybę – yra pagrindinis sėkmingo žinių įgijimo veiksnys.

- Žinių įgijimo proceso prioritetai – gebėjimų prasmingai panaudoti įgytas žinias lavinimo tikslais, kūrybinio mąstymo ir vaizduotės, pasitikėjimo savo jėgomis, sąmoningos mokymosi motyvacijos bei poreikio mokytis visą gyvenimą puoselėjimas.

Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras įgyvendindamas projektą *Mokslinė elektroninė biblioteka „eLIBRARY.LT“*, siekia kaupti nacionalinius išteklius, supažindinti visuomenę su naujausiais mokslo plėtojimo prasmę darbais, populiarinti mokslinės pažangos laimėjimus, plėtoti intelektualinės žmonijos raidos kryptis.

Projektas – biblioteka „eLIBRARY.LT“

2004 m. pabaigoje Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras pristatė visuomenei projektą – *Mokslinė elektroninė biblioteka „eLIBRARY.LT“*.

Mokslinės elektroninės bibliotekos „eLIBRARY.LT“ veiklos kryptys:

- nacionalinių elektroninių išteklių kaupimas;
- mokymosi aplinkų kūrimo ir įgyvendinimo procesas;
- naujųjų technologijų plėtra;
- lietuviškumo populiarinimas ir sklaida;
- švietėjiška, kultūrinė, projekcinė ir leidybinė veikla;
- konferencijų, seminarų, olimpiadų, parodų ir kitų renginių inicijavimas bei organizavimas;
- ryšiai su visuomene: užsakovais, klientais, partneriais.

Bibliotekoje *eLIBRARY.LT* prieinami atviros prieigos elektroniniai ištekliai, kurie teikia mokslinę, mokomąją ir pažintinę informaciją, esančią:

- Lietuvos duomenų bazėje;
- Lietuvos mokslo leidiniuose;
- lietuviškuose leidiniuose (knygose);
- lietuviškoje (pažangiojoje) žiniasklaidoje;
- užsienio (moksliniuose) leidiniuose;
- konferencijų medžiagos pavidalu.

Per 12 veiklos mėnesių bibliotekoje apie 100 tūkstančių kartų apsilankė skaitytojų iš visos Europos, Azijos, Afrikos, Šiaurės ir Pietų Amerikos, Okeanijos bei Australijos. Biblioteką lanko skaitytojai iš 55 šalių. Skaitytojai kreipėsi į biblioteką 53 kalbomis iš 24 pasaulio laikų juostų.

Mokslinės bibliotekos elektroniniai resursai yra nuolat papildomi naujais darbais, aktyviai plėtojami nacionaliniai ištekliai.

Įgyvendindama savo funkcijas, mokslinė elektroninė biblioteka *eLIBRARY.LT* tampa virtualia leidykla bei švietimo įstaiga.

Partneriai ir rėmėjai

Vienas pagrindinių *eLIBRARY.LT* finansuotojų yra bendrovė UAB Baltijos verslo vystymo agentūra, kuri yra privataus lietuviško kapitalo įmonė, įsteigta 1999 metais. 2001 m. Baltijos verslo vystymo agentūra įsitraukė į visuomeninę veiklą ir tapo Lietuvos verslo darbų konfederacijos nare. Bendrovė dalyvauja įvairiuose konfederacijos rengiamuose projektuose, kuruoja grupės prekybos su NVS šalimis veiklą. Bendrovės veikla plačiai žinoma ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Jai būdinga aukšta verslo etika, dalykinis supratimas bei nuoširdumas. Detali agentūros ir jos padalinių veikla pristatyta įvairiuose leidiniuose, plačiai aprašyta spaudoje, bendrovės tinklalapyje.

Strateginis projekto *eLIBRARY.LT* rėmėjas – UAB Lietuvos verslo centras Maskvoje. Bendrovė įkurta 1995 m. lapkričio mėnesį. Lietuvos verslo centro pagrindinis tikslas – sukurti palankias sąlygas plėtoti Lietuvos ir Rusijos tarpusavio verslo santykius. 2001 m. Lietuvos verslo centras tapo Rusijos pramonininkų ir verslininkų (darbdavių) sąjungos (RSPP) nariu. Bendrovė įgijo teisę dalyvauti rengiant Lietuvos ir Rusijos bendradarbiavimo programas, teikti siūlymus priimant Rusijos Federacijos įstatymus, dalyvauti įvairiose programose, reguliuojančiose Rusijos smulkiojo ir vidutinio verslo sistemą. Nuo 2003 m. Lietuvos verslo centras yra visuomeninės organizacijos, Rusijos gamtos mokslų akademijos (RGM), narys. Bendrovei tai suteikia galimybę dalyvauti mokslų akademijos rengiamose programose, įvairiuose projektuose. Jų įkurtas Rusijos nacionalinis komitetas *Rusijos intelektiniai iš-*

tekliai glaudžiai bendradarbiauja ir remia tarptautinio lygio projektą *Mokslinė elektroninė biblioteka „eLIBRARY.RU“*, kitas aukšto intelekto programas.

Bibliotekos „eLIBRARY.LT“ raida ir perspektyvos

Projektas *Mokslinė elektroninė biblioteka eLIBRARY.LT* aktyviai pristatomas Lietuvos visuomenei – visiems mokslu, švietimu ir informacija besidomintiems interneto vartotojams. *eBiblioteka* reguliariai platina informacinius pranešimus visuomenei, skaity-

tojams, Pasaulio lietuvių bendruomenės nariams. Bibliotekos veikla plačiai aprašyta Lietuvos ir užsienio žiniasklaidoje, bendruomenių tinklalapiuose, kituose interneto portaluose.

Mokslinė elektroninė biblioteka *eLIBRARY.LT* yra daugelio tarptautinių ir Lietuvos projektų dalyvė ir iniciatorė.

Informacinės visuomenės plėtros komitetas (IVPK) Baltijos visuomeninio informacinių technologijų (IT) ir švietimo centro mokslinę elektroninę biblioteką *eLIBRARY.LT* pripažino geriausiu 2005 m. projektu IT naudojimo, švietimo ir suaugusiųjų mokymo kategorijoje.

Kiekviena organizacija ar asmuo, pateikęs visuomenei naudingų elektroninių išteklių, ne tik kuria teigiamą konkrečios organizacijos ir visos Lietuvos įvaizdį, bet remia Pasaulio lietuvių bendruomenės žinomis bei informacija, prisideda prie žinių visuomenės proceso plėtojimo.

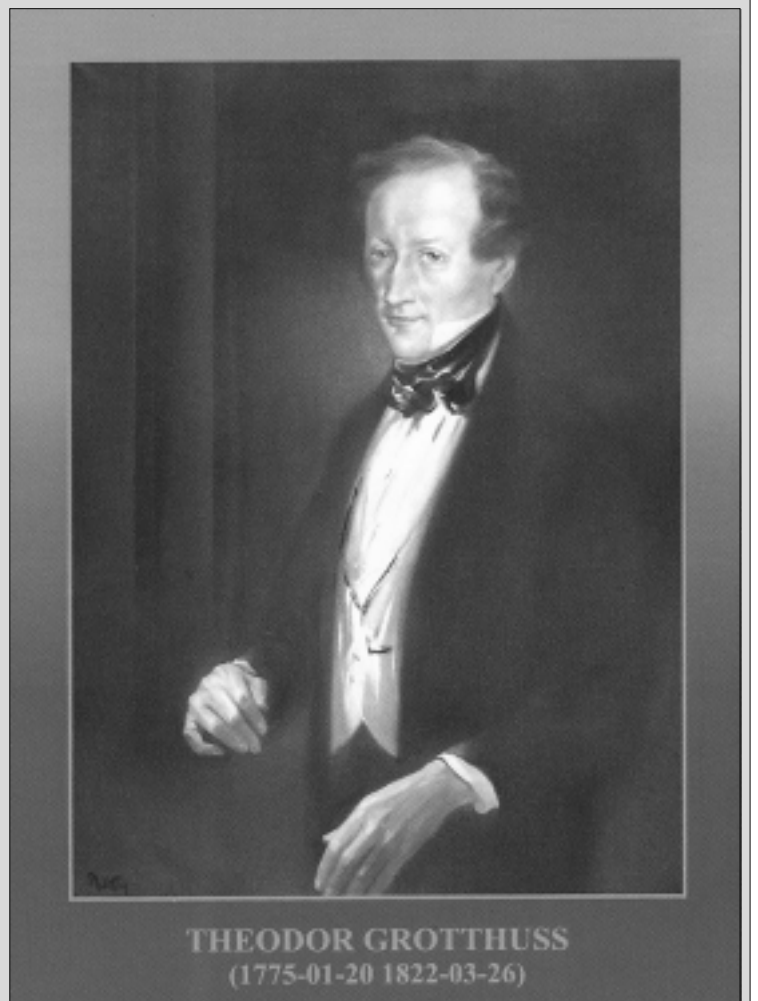
Algirdas AUŠRA,

Viešosios įstaigos Baltijos visuomeninis informacinių technologijų ir švietimo centras direktorius

Mirus profesoriui habil. dr. Gemirui Maksimovui nuoširdžią užuojautą jo žmonai habil. dr. Jūratei Darginavičienei ir jo artimiesiems reiškia

Lietuvos augalų fiziologų draugija

Mums rašo



THEODOR GROTHUSS
(1775-01-20 1822-03-26)

Teodoro Grothuso (1775 1 20–1822 3 26) portretas. Dailininkas Bonaventūras Šaltis. 2004 m. Drobė, aliejus, 103 x 77, Šiaulių universiteto biblioteka. Portretas atidengtas 2005 m. vasario 15 d. minint Teodoro Grothuso gimimo 230-ąsias ir jo paskelbtos pirmosios pasaulyje elektrolizės teorijos 200-ąsias metines

Gerbiamas vyr. redaktorium p. Gediminai Zemlickai,

baigėsi 2005-ieji metai, kuriuos galima pavadinti mokslininko Teodoro Grothuso metais. Ta proga Šiaulių universitete 2005 m. vasario 15 d. buvo atidengtas naujai sukurtas T. Grothuso portretas, o metams baigiantis – išspausdintas atvirukas. Portretas ypatingas tuo, kad vaizduoja mokslininką paskutinę jo gyvenimo vasarą Šiaurės Lietuvoje ir yra pagrįstas dviem rasta originaliais atvaizdais.

Siunčiame naująjį T. Grothuso atviruką ir prisimename, kad jo moksliniai siekiai yra įkvepiantys.

Nuoširdžiai,
Stasys Šimaitis,
ŠU Filologijos katedros docentas



